

HUKUK MUHALEMESİNDE ADLİ YARDIM

LEGAL AID IN CIVIL PROCEDURE

Ahmet Ertan YILMAZTEKİN*

Özet: Yargı hizmetlerinin bir kısmına erişebilmek için bazı harç ve giderlerin ödenmesi gerekliliği, maddi imkânları yetersiz kişilerin mahkemeye erişimlerine ve haklarını aramalarına engel teşkil etmektedir. Bu engeli ortadan kaldırmak ve bu çerçevede mahkemeye erişim hakkının maddi imkânları yetersiz kişiler açısından tam olarak hayata geçirilebilmesi için adli yardım kurumu ihdas edilmiştir. Bu kurum sayesinde maddi imkânlarından yoksun kişilere mali kolaylıklar ve hukuki yardım sağlanmaktadır.

Bu makalede, adli yardım kurumu hukuk muhakemesi çerçevesinde ele alınmıştır. Anılan kurumun bütün boyutları inceleme konusu yapılmış olmakla birlikte adli yardım kurumuna dair sorunlu olduğu değerlendirilen alanlar hakkında spesifik bazı tespitler yapılmış ve bu sorunlar hakkında çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adli Yardım, Ekonomik Yoksunluk, Muafiyet, Mali Kolaylıklar, Hukuki Yardım

Abstract: The requirement to pay some fees and expenses in order to access some of the judicial services prevents people with inadequate financial means from accessing to the court and asserting their rights. In order to eliminate this obstacle and to fully realize the right to access to court for people with inadequate financial means, a legal aid institution has been established. Thanks to this institution, financial convenience and legal assistance are provided to people who lack financial means.

In this article, legal aid institution is discussed within the framework of civil procedure. Although all dimensions of the institution in question have been examined, some specific findings have been made about the areas that are considered problematic regarding the legal aid institution and solutions have been suggested for these problems.

Keywords: Legal Aid, Economic Deprivation, Exemption, Financial Facilitations, Legal Assistance

* Avukat, eyilmaztekin@gmail.com, ORCID: 0009-0003-2175-6843, Makalenin Gönderim Tarihi: 06.03.2023, Kabul Tarihi: 05.02.2024

GİRİŞ

Modern hukuk sistemlerinde yargı hizmetlerinde görev alan hâkime davanın taraflarınca herhangi bir ücret ödenmez. Ancak bir davanın açılması ve sürdürülmesi için birtakım harcamalar yapmak gereklidir. Bu kapsamda kişiler mahkemelere başvururken bazı harç ve giderleri ödemek zorundadır. Bunun yanı sıra avukat yardımından yararlanmak isteyen kişiler avukatlık ücreti de ödemek durumunda kalmaktadırlar. Bu harcamalar kimi zamana azımsanmayacak tutarlara ulaşabilmekte, dolayısıyla kişileri ciddi ekonomik külfet altına sokabilmektedir.

Mahkemeye başvurmak için ödenmesi gereken harç ve giderler kişilerin ekonomik durumuna göre belirlenmemektedir. Aksine ekonomik durumu ne olursa olsun herkes aynı harç ve giderleri ödemek durumundadır. Bu durum özellikle maddi imkânlardan yoksun kişilerin mahkemeye erişimlerine ve haklarını aramalarına engel teşkil etmekte, hatta kişilerin haklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Ekonomik yoksunluklar veya bir başka deyişle maddi imkânsızlıklar nedeniyle hak arama yollarından mahrum kalma durumu sosyal adaletle bağdaşmadığı gibi Anayasa'da güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkıyla da çelişmektedir. Ayrıca bu durum Anayasa'nın sosyal devlet ve eşitlik ilkesine de aykırılıklar teşkil etmektedir.

Bu tür olumsuzlukları gidermek adına sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak Türk hukuk sisteminde adli yardım kurumu ihdas edilmiştir. Bu kurum sayesinde mahkemeye erişim hakkı önündeki engeller bertaraf edilmekte, maddi imkanlardan yoksun kişilere yargı makamları önünde haklarını aramaları veya savunmaları için parasal kolaylıklar sağlanmaktadır. Bu çerçevede adli yardım kurumu, kanunda aranan şartları taşıyan kişilere yargılama giderleri muafiyeti ve ücretsiz avukat yardımdan yararlanma imkânı getirmektedir.

Adli yardım kurumunun incelendiği ve değerlendirildiği bu çalışmanın birinci kısmında, genel olarak adli yardım, adli yardım kavramının tanımı, adli yardımın amacı ile adli yardım kurumunun anayasal temelleri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci kısımda ise, adli yardım kurumunun uygulama alanları ve adli yardımdan yararlanabilecek kişiler ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında ise adli yardım tale-

binde bulunabilme koşulları ile adli yardım usulü, adli yardım kararı ve sonuçları incelenmiş ve bu konularda hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmanın dördüncü ve son kısmında ise Avukatlık Kanunu'nda adli yardım kurumu ele alınmıştır.

I. ADLİ YARDIM KAVRAMI, TANIMI, ADLİ YARDIM KURUMUNUN AMACI VE ANAYASAL TEMELLERİ

A. Genel Olarak

Modern hukuk sistemlerinin çoğunda uyuşmazlıkların devlet tarafından örgütlenmiş yargı organlarınca çözülmesi için taraflara belli miktarlarda yargılama masraflarına katkıda bulunma yükümlülüğü getirilmiştir. Günümüzde bir davanın açılması ve sürdürülmesi için tarafların birtakım mali külfetler altına girmesi gerekmektedir.¹ Bu çerçevede hukuk mahkemelerinde bir davanın açılabilmesi için yargılama harç ve giderlerinin ödenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra açılmış olan bir davanın takip edilmesi de birtakım harcamaların yapılmasını gerektirmektedir.² Anılan bu harcamaların yapılması kimi durumlarda kişiler için maddi imkânsızlıklar nedeniyle mümkün olmayabilir ve bu nedenle mahkeme erişim hakkından yararlanamama durumu ortaya çıkabilir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasını engellemek için kişilerin geçici de olsa bu masraflardan muaf tutulması ve avukat yardımından ücretsiz yararlandırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.³ Bu durumda adli yardım kurumu devreye girmekte, ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişilere mahkemeye erişim hakkını etkin biçimde kullanabilmeleri imkânı sağlanmaktadır.⁴ Adli yardım, maddi imkânlardan yoksun kimselere; yargı makamları önünde haklarını arama ve savunma imkânına sahip olmaları için yargılama masrafla-

¹ Ayşe Kılınç, *Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2013, s. 1.

² Mehmet Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 93 (2011), s. 148-149.

³ Ayşe Kılınç, "Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2011), s. 2; Muammer Aydın, "Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış", *İstanbul Barosu Dergisi*, 5 (2007), s. 2117; Celal Osman Arslanalp, "Adli Yardım", *İzmir Barosu Dergisi*, 2 (1988), 32.

⁴ Mustafa Serdar Özbek, *Hukuk Yargılama Usûlünde Gider Avansı*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2018, s. 198.

rından muafiyet ile mali kolaylıklar, ücretsiz avukat yardımından yararlanırmak suretiyle de hukuki yardım sağlamaktadır.⁵

B. Adli Yardım Kavramının Tanımı

Adli yardıma ilişkin temel düzenlemeler genel olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda (HMK) yer almaktadır. HMK'da yer alan düzenlemelerde adli yardımın tanımına yer verilmemiştir. Doktrinde ise adli yardım kurumu farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Kuru'ya göre, "adli yardım aslında haklı olan kimsenin fakirliği nedeniyle bir davanın gerektiği mali külfetlerden geçici olarak muaf tutulmasıdır".⁶

Tanrıver'e göre, "kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, yargılama ve takip giderlerini kısmen veya tamamen karşılayamayacak durumda bulunan kişilerin, haklı oldukları yönünde peşinen bir kanaat uyandırabilmeleri, yani yasal deyişle, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla, yargılama veya takip giderlerini ödemekten geçici muaf tutulmasına öngören kuruma adli yardım denir".⁷

Pekcanitez-Atalay-Özekes'e göre; "sosyal hukuk devletin bir gereği olarak kabul edilmiş adli yardım, yoksul kimselere yargı organları önünde haklarını arayabilmeleri veya savunma yapabilmeleri için parasal kolaylıklar sağlanması anlamına gelir".⁸

Postacıoğlu-Altay'a göre, "şahısların sırf masrafları ödeyememelerinden dolayı, dava açmamak veya gereği gibi savunmada bulunmamak suretiyle haksızlıkları önlemek için düzenlenen" kuruma adli yardım denir.⁹

⁵ Hakan Pekcanitez/Oğuz Atalay/Muhammet Özekes, Medenî Usûl Hukuku, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023, s. 573-574; Abdullah Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım", Bireysel Başvuru İncelemeleri-1 içinde, Ed. Musa Sağlam, Serdar Gülenler, Recep Kaplan, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2013, s. 87.

⁶ Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, İstanbul: Beta Basım Yayım, 6. Baskı, Cilt I, 2001, s. 5418.

⁷ Suha Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, 2024, s. 1223.

⁸ Pekcanitez/Atalay/Özekes, Medenî Usûl Hukuku, s. 574.

⁹ İlhan E. Postacıoğlu/Sümer Altay, Medenî Usûl Hukuku Dersleri, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020, s. 987.

Ercan'a göre, "adli yardım kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zora sokmaksızın, yargılama giderlerini kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda olan kimselere, yargılama giderlerini ödemekten geçici bağımsızlık (muafiyet) tanınmasıdır".¹⁰

Atalay'a göre, "adli yardım kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde sıkıntıya düşürmeksizin, yargılama giderlerini kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumundaki kişilere, iddia ve savunmalarında haklı olmaları koşuluyla tanınmış olan geçici bir bağımsızlıktır".¹¹

Adı geçen tanımlardan da faydalananarak adli yardım; sosyal hukuk devletinin gereği ve Anayasa'da güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan kişilerin mahkemeye erişim hakkının tam olarak hayata geçirilebilmesi sağlamak maksadıyla, maddi imkânlarından yoksun kişilere yargı makamları önünde haklarını arama ve etkin savunma imkânına sahip olmaları için mali kolaylıklar ve hukuki yardım sağlanması şeklinde tanımlayabiliriz.

C. Adli Yardımın Amacı

Yargılama harç ve masrafları nedeniyle günümüzde bir davanın açılması veya takip edilmesi oldukça masraflı olabilmektedir. Devlet mahkemelerin sunduğu yargı hizmetine karşılık harç almaktadır. Bunun yanında yargılama sürecinde yapılan masraflar için gider veya delil avansı adında yargılama giderleri de talep edilmektedir.¹² Bu durum ekonomik imkânlardan yoksun kişilerin haklarını aramaları önünde bir engel teşkil etmektedir. İşte adli yardım kurumu bu engellerin bertaraf edilmesi ve maddi imkânlardan yoksun kişilerin mahkemeye erişimlerinin sağlanması amacıyla ihdas edilmiştir. Bu kurum sayesinde maddi imkânlardan yoksun kişiler yargılama sonuna kadar mahkeme harç ve masraflarını ödemekten muaf tutulmaktadırlar.

¹⁰ İsmail Ercan, Uygulamacılar İçin Medeni Usul Hukuku El Kitabı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 927.

¹¹ Oğuz Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri, İzmir Barosu Dergisi, 1 (1988), s. 40.

¹² Ramazan Arslan/Ejder Yılmaz/Sema Taşpınar Ayvaz/Emel Hanağası, Medenî Usûl Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, 2022, s. 782; Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, s. 5418; Hakan Pekcanitez/Muhammet Özkes/Mine Akkan/Hülya Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Cilt III, 2017, s. 2410.

Bunun yanı sıra dava açmak isteyen veya kendisine karşı açılmış olan davada savunma yapmak isteyen kişiler, maddi imkânlardan yoksun iseler avukat yardımından mahrum kalabilir. Bu durum ise kişilerin davalarda kendilerini etkin şekilde savunmalarına engel teşkil eder. Zira hukuk bilgisi hiç veya yeterince olamayan kişiler davada kendilerini etkin şekilde savunamazlar. Ayrıca davanın tarafı olmanın vermiş olduğu subjektif bakış açısı, heyecan veya stres tarafın kendini etkin savunmasına engel teşkil edecektir. Etkin savunma olanaklarını sağlamak ve oluşabilecek sakıncaları gidermek amacıyla adli yardım kurumu, kanunda öngörülen şartları sağlayan kişilere ücretsiz avukat yardımdan yararlanma imkânı sunmaktadır.

D. Adli Yardım Kurumunun Anayasal Temelleri

Hukukun üstünlüğünü benimsemiş modern anayasalar, insan haklarına saygılı olduğu gibi onları koruyucu temel görevlerde üstlenir. Yürürlükte bulunan Anayasa'nın 5'inci maddesi¹³ (AY m.5) bu ilkeyi benimsediği gibi koruyucu içeriğe de sahiptir.¹⁴ Anayasa'nın 5'inci maddesi gereğince, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engeller ortadan kaldırılmalıdır. Bir başka ifadeyle hak arama özgürlüğü ortadan kaldıran veya güçleştiren engeller ortadan kaldırılmalıdır. İşte bu çerçevede adli yardım kurumu adı geçen engelleri ortadan kaldırmaya yardımcı olan bir kurumdur.¹⁵

Devletin kişilerin hukuki korunma taleplerini karşılamak, mahkemeye erişim ve savunma imkânları önündeki engelleri ortadan kaldırmak ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişilerin yargı hizmet-

¹³ Devletin temel amaç ve görevleri başlığını taşıyan Anayasa'nın 5'inci maddesi, "devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır" şeklindedir.

¹⁴ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medeni Usûl Hukuku*, s. 2412.

¹⁵ Alim Taşkın, "Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerinin Geri Alınma Zamanı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3 (1999), s.834; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 149; Nihan Esendal, "Yabancıların Adli Yardımdan Yararlanması ve Âdil Yargılanma Hakkı", *Terazi Hukuk Dergisi*, 3/31 (2009), s. 184.

lerine erişmesini sağlamak için benimsediği araçlardan biri olan adli yardım kurumu, ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişilerin yargı hizmetlerine erişim hakkını etkin biçimde kullanabilmeleri için öngörülmüştür. Bu aracın sağladığı imkân sayesinde ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişiler yargılama giderlerinden geçici olarak muaf tutulmaktadır.¹⁶

Bir değer olarak insanın vazgeçilmezliğini ve dokunulmazlığını anlatan kavram insan onuru kavramıdır. Bu kavram gereği her insan bir fert olarak; tanınmayı, dikkate alınmayı, değer görmeyi ve önemsenmeyi talep etme hakkına haizdir.¹⁷ Anayasa'nın başlangıç kısmında "her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" açıkça ifade edilmektedir.

Bu çerçevede insan haklarına saygı duyan, insan onurunun vazgeçilmezliğini ve dokunulmazlığı benimseyen, hukuk düzenini temel alan bir devletin birtakım temel görevleri vardır. Bu görevlerden birisi de vatandaşlarının mali yetersizliği nedeniyle yargı hizmetlerine erişimde ortaya çıkan engelleri ortadan kaldırma görevidir.¹⁸ İnsan onuruna ve haklarına saygı duyan, hukukun üstünlüğünü benimsemiş bir devlet yapısında, mali açıdan zayıf durumda olan tüm vatandaşların ekonomik kaygılar nedeniyle yargı hizmetlerine başvurmaktan çekinmelerine yol açan engellerin kaldırılması sağlanmalıdır.

Anayasa'nın ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin "sosyal bir hukuk devleti" olduğu açıkça ifade etmektedir. Sosyal hukuk dev-

¹⁶ Arslan, Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 782; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 8; Özbek, Hukuk Yargılama Usûlünde Gider Avansı, s. 198. Adli yardım kurumu bizim hukuk sistemimizde geçici muafiyet sağlamaktadır. Buna karşın bazı hukuk sistemlerinde adli yardım kurumu geçici değil sürekli muafiyet sağlamaktadır. Bkz. Ejder Yılmaz, "Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti", Ankara Barosu Dergisi, 2 (1984), s. 219.

¹⁷ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2412; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 124.

¹⁸ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2412; Kılınç, "Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım", s. 4-5; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 125; İmmihan Yaşar, "Adli Yardım Uygulaması", İstanbul Barosu Dergisi, 80/5 (2006), s. 2013.

leti olmanın bir gereği ve güvencesi olarak, devlet tüm vatandaşların temel insan haklarını hukuki olarak güvence altına almak durumundadır. Bu güvenceden tüm vatandaşlar ekonomik durumlarına göre değişmeksizin eşit düzeyde yararlanmalıdırlar. Bu güvence kanun önünde eşitlik ilkesinin hayata geçmesini sağlar.¹⁹

Bunun yanı sıra bu güvence adil yargılanma hakkı bağlamında silahların eşitliği ilkesiyle işlerlik kazanacaktır. Zira Anayasa Mahkemesi'nin Sebiha Kaya kararında belirtildiği gibi "*Silahların eşitliği ilkesi, davanın taraflarının usule ilişkin haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelir*".²⁰ Dolayısıyla Anayasa'da koruma altında olan silahların eşitliği ilkesinin işlerlik kazanması için, kişilerin ilk olarak uyuşmazlıkları mahkeme önüne taşıyabilmeleri dolayısıyla onlara ekonomik endişelerden uzak haklarını arayabilmeleri²¹ sağlayacak imkânın sağlanması gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6'ncı ve Anayasa'nın 36'ncı²² maddeleri ile adil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır.²³

¹⁹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2412-2413; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 137; Yılmaz, "Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti", s. 209; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 149; Aydın, "Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış", s. 2118; Oğuz Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım" *Hukuk Perspektifleri Dergisi*, 8 (2006), s.99; Akın Çakın, *Adalet Erişim*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s.201; İdil Elveriş, der., *Türkiye'de Adli Yardım*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 39; Ahmet Cemal Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım*, Tebligat ve İstinabe, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016, s.27.

²⁰ Anayasa Mahkemesi, Genel Kurul Kararı, B. No. 2018/34124, T. 20.5.2021, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>. 02.11.2022.

²¹ "Sosyal hukuk devletin bir gereği olarak kabul edilmiş olan adli yardım..." (Yargıtay 12. H.D. T. 31.05.2021, E.2021/4973, K. 2021/5678), www.lexpera.com.tr (05.10.2022).

²² Anayasa'nın 36'ncı maddesi, "herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir" şeklindedir.

²³ Pekcanitez, Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2413; Suha Tanrıver, "Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 53 (2004), s. 191; İdil Elveriş, der., *Türkiye'de Adli Yardım*, s. 39; Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım*, Tebligat ve İstinabe, s.28.

Bu güvencenin sonucu olarak devlet, bireylerin adli yargılanma hakkından yararlanmasını sağlayacak kurumları tesis etmek yükümlüğü altındadır.²⁴ Devlet bu kapsamda, Anayasa’da güvence altına aldığı adil yargılanma hakkı önündeki engelleri bertaraf etmeli, ekonomik imkânlardan yoksun kişilerin bu hakkı kullanmalarını engelleyen ve güçleştiren engelleri ortadan kaldırmalıdır. Bu engeller ve güçlükler adli yardım kurumu sayesinde²⁵ bertaraf edilebilir.²⁶ Adli yardım kurumunun sağladığı imkânlar sayesinde bireylerin mahkemeye erişim hakkı önündeki engeller ve güçlükler bertaraf edildiği gibi avukat yardımından ücretsiz yararlanması da sağlanır.

Anayasa Mahkemesi 20.10.2011 günlü, E.2011/54 ve K.2011/142 sayılı kararda; kanun koyucunun, yargı hizmetlerinin verilmesi karşılığında harç alınması biçiminde düzenleme yapma yetkisi bulunduğunu ancak bunun Anayasa’nın 36’ncı maddesi kapsamında bulunan mahkemeye erişim hakkını da engellememesi için *harcın miktarının makul olması, harcın alınmasında haklı bir amacın olması, ulaşılmak istenen amaç ile harç miktarı arasında orantı olması ve ödeme gücü olmayanlar bakımından etkili adli yardım sisteminin olması* kriterlerine uyulması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷

Bunun yanı sıra Anayasa Mahkemesi *Tacettin Ceylan* kararında, mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olmadığını ve sınırla-

²⁴ Anayasa’nın 36’ncı maddesi hak arama hürriyetini ve adil yargılanma hakkını güvence altına almaktadır. Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı aynı zamanda yargısal temel haklar arasında yer almaktadır. Yargısal temel haklar, yargılama faaliyeti esnasında insan hakları ile anayasadaki temel hakların gerçekleşmesine hizmet eden haklardır. Detaylı bilgi için bkz. Esra Atalay, “Yargısal Temel Haklar”, Şükrü Postacıoğlu’na Armağan Dön. Ser. Yayınları, İzmir 1997, s. 441-449.

²⁵ “... adli yardım isteminde bulunulması olanaklıdır... adli yardım kararı verilebileceği kabul edilmelidir. Bu kabulün, yargı mercileri önünde hak arama özgürlüğünü düzenleyen Anayasanın 36.maddesi ile adil yargılanma hakkını düzenleyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6.maddelerine uygun olduğu da kuşkusuzdur”. (Yargıtay 3. H.D. T. 18.12.2012, E.2012/20133, K. 2012/26034), www.lexpera.com.tr (05.10.2022).

²⁶ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s.2413-2414; Tanrıver, “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma”, s. 191-192; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 126-128; Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 150; Atalay, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım”, s.97.

²⁷ Anayasa Mahkemesi, T. 20.10.2011, E. 2011/54, K. 2011/142, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> (02.11.2022).

malara tabi tutulabileceğini ancak bu sınırlamaların meşru bir amaca dayanması yanında hakkın özünü zedelemeyecek nitelikte olmaması ve ölçülü olması gerektiğini belirtmiştir. AYM'ye göre mahkemeye erişim hakkı kapsamında harç, gider avansı gibi *“abartılı, zorlama veya ciddiyetten yoksun talepleri disipline etmeye yönelik”* müdahaleler orantılı olmaları durumunda meşru addedilebilir. Bununla birlikte bu müdahaleler hakkın özüne dokunmamalı ve kişiler üzerine aşırı külfetler yüklememelidir.²⁸

II. ADLİ YARDIMIN KAPSAMI

A. Adli Yardımın Uygulama Alanları

Hukukumuzda adli yardıma ilişkin temel düzenlemeler genel olarak HMK'da yer almaktadır. Adli yardım HMK'nın 334'üncü ila 340'ıncı maddeleri arasında düzenlenmiştir. HMK'da yer alan düzenlemeler sayesinde yargılama giderlerini ödeme konusunda ekonomik yoksunluk içinde olan kişilere hak arama yollarına başvurmada kolaylıklar sağlanmıştır.²⁹ HMK'nın adli yardıma ilişkin hükümleri sadece çekişmeli yargılamalarda değil aynı zamanda çekişmesiz yargı işlerinde de uygulama alanı bulmaktadır. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun (HMUK) yürürlükte olduğu dönemde adli yardım hükümlerinin çekişmesiz yargı işlerinde uygulanıp uygulanmayacağı tartışmalıydı.³⁰ Ancak HMK'nın 334'üncü maddesinde yer alan *“yar-*

²⁸ Anayasa Mahkemesi, Tacettin Ceylan Başvurusu, B. No: 2017/39062, T. 10.11.2021), <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> (02.11.2022). AİHM de mahkemeye erişim hakkının mutlak olmadığı ve sınırlandırılabilmesi ancak bu sınırlandırmaların hakkın özünü bozmayacak biçimde olması gerektiğini ifade etmiştir. Mahkeme ayrıca anılan hakka dair sınırlandırmaların meşru bir amaç takip etmemesi ya da orantılı olmaması durumunda AİHS'e aykırılık sonucu doğacağını belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Nalbant ve Diğerleri/Türkiye Davası, Başvuru No: 59914/16, T. 05.09.2022.

²⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, Medenî Usûl Hukuku, s. 782; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 181; Çakın, Adalet Erişim, s.204.

³⁰ Baki Kuru/Burak Aydın, Medenî Usul Hukuku El Kitabı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021, s. 1629; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 182. O dönem yürürlükte olan HMUK'da açık bir düzenleme olmadığından adli yardım hükümlerinin çekişmesiz yargı işlerinde uygulanamayacağı ileri sürülmekteydi. Bu görüşe göre, HMUK'da 'iddia ve savunma' ifadeleri yer almaktaydı. Çekişmesiz yargı işinde çekişme olmadığı gibi iddia ve savunma da söz konusu olmadığından

gılama veya takip giderlerini” ifadesi bu tartışmalara son vermiştir. Zira bu ifadeyle tüm yargılama veya takip giderleri kapsama alınmış, dolayısıyla adli yardımın çekişmesiz yargıyı da kapsadığı hususu açıklığa kavuşmuş, bu husustaki tüm tereddütler son bulmuştur.³¹ Adli yardıma ilişkin hükümler çekişmeli ve çekişmesiz yargı işleri dışında icra ve iflas takipleri ile geçici hukuk koruma yollarında da uygulama alanı bulmaktadır.

Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu’nun (HUAK) 13’üncü maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca, arabuluculuk ücretini karşılamak için de adli yardıma başvurulabilir.³² Adı geçen düzenlemeye göre, arabuluculuk ücretini karşılamak için adli yardıma ihtiyaç duyan taraf, arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesinin kararıyla adli yardımdan yararlanabilir. İlgili düzenlemeye HMK’nın adli yardıma ilişkin hükümlerinin kıyasen uygulanacağına yer verilmiştir. Böylece arabuluculuk sürecinde de adli yardımdan yararlanabileceği HUAK’ta düzenleme altına alınmıştır. Bunun yanı sıra adli yardım hükümlerinin noterler tarafından düzenlenen her türlü evrak ve suretlerinde de uygulama alanına sahip olduğu kabul edilmektedir.³³

Adli yardıma ilişkin hükümler ilgili kanunlarda yer alan düzenlemelere dayanılarak idare ve vergi mahkemeleri ile bölge idare mahke-

dan “iddia ve savunma” ifadesi dikkate alınarak adli yardımın çekişmesiz yargı işlerinde uygulanamayacağı sonucuna varılmaktaydı. Atalay Oğuz, “Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1986, s.48. Geniş bilgi için bkz. Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 183-184.

³¹ Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 183-184.

³² HUAK’ın 13/3 maddesi “Arabuluculuk ücretini karşılamak için adli yardıma ihtiyaç duyan taraf, arabuluculuk bürosunun bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesinin kararıyla adli yardımdan yararlanabilir. Bu konuda 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 334 ila 340’ıncı maddeleri kıyasen uygulanır” şeklindedir.

³³ Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 192; Leyla Akyol Aslan, “Adli Yardım Kurumunun Arabuluculukta Uygulanması- (HUAK m. 13/3)”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2018), s. 79. Noterlik işlemlerinde adli yardım konusu hakkında detaylı bilgi için bkz. Alim Taşkın, “Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2 (2000): 413-436.

meleri ve Danıştay’da da uygulanmaktadır.³⁴ Bunun yanı sıra adli yardım kurumu Anayasa Mahkemesi’ne yapılacak bireysel başvurularda da uygulama alanı bulmaktadır.³⁵

B. Adli Yardım Kurumundan Yararlanabilecek Kişiler

Adli yardım kurumu maddi yoksunluk içinde olan gerçek kişiler esas alınarak düzenlenmiştir. Ancak bu kurumdan sadece gerçek kişiler değil kamuya yararlı dernekler, kamuya yararlı vakıflar ile karşılıklılık şartı yerine getirilmek koşuluyla yabancılar da yararlanabilir.³⁶

Gerçek kişilerin adli yardım talebinde bulunabilmesi için dava ve takip ehliyetine sahip olması yeterlidir. Adli yardım talebinde bulunan gerçek kişinin davada hangi tarafta bulunduğu bir önemi yoktur. Bu açıdan adli yardım talebinde bulunan kişi davada davacı olabileceği gibi davalı da olabilir.³⁷ Kendileri avukat ile temsil eden kişilerin vekili aracılığıyla adli yardım talebinde bulunması mümkündür. Bu konuda avukatın vekâletnamesinde özel yetki bulunmasına gerek yoktur (HMK m.73). Zira HMK’nın 74’üncü maddesinde vekâletnamede özel yetki bulunması gereken hallerde adli yardım talebinde bulunmak yer almamaktadır. Bu nedenle vekil olarak tayin edilmiş olan avukat vekâletnamesinde özel yetki bulunmasına gerek olmaksızın müvekkili adına adli yardım talebinde bulunabilir. Bunun yanı sıra vasi, kayyım ve yasal temsilci de yararına hareket ettikleri kişiler lehine adli yardım talebinde bulunabilir.³⁸

³⁴ Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 151; Mustafa Köksal, “Adli Yardım (Müzaheretli Adliye) Kurumunun İdari Yargıdaki Uygulaması”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 4/40 (2009), s. 103; Kuru ve Aydın, *Medenî Usul Hukuku El Kitabı*, s. 1637.

³⁵ Anayasa Mahkemesi’ne yapılacak bireysel başvuru kapsamında adli yardım kurumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Çelik, “Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım”.

³⁶ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2415; Pekcanitez/Atalay/Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 575; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1224; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 193; Postacioğlu/Altay, *Medenî Usûl Hukuku Dersleri*, s. 956; Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 152; Ercan, *Uygulamacılar İçin Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, s. 928; Aydın, “Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış”, s. 2122.

³⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, *Medenî Usul Hukuku*, s. 783.

³⁸ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2415; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1224; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 193; Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 152.

HMK'da yer alan düzenleme incelendiğinde tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanması hususunda kanun koyucunun bir sınırlama getirdiği görülmektedir.³⁹ Adı geçen düzenlemeye göre tüzel kişilerde sadece kamuya yararlı dernekler⁴⁰ ve vakıflar⁴¹ adli yardımdan yararlanabilirler (HMK m.334/2). İlgili düzenleme çerçevesinde kanunda öngörülen şartlar gerçekleştiği takdirde sadece kamuya yararlı dernekler ve vakıflar adli yardım talebinde bulunabilirler.⁴² Doktrinde

³⁹ HMK'nın yürürlüğe girmesinde önce yürürlükte bulunan HMUK'un 465'inci maddesi "kendisiyle ailesini meşetçe ehemmiyetli zarurete düşürmeksizin masarifi lazimeyi kısmen veya tamamen ifadan aciz olan kimselerle müessesatı hayriye iddia ve müdafaalarında veya icraya ve ihtiyati tedbirlere müracaatlarında haklı olduklarına dair delil gösterirlerse müzaheretli adliyyeye nail olabilirler.- Ecnebilerin müzaheretli adliyyeye nail olabilmeleri muamelei müteakibinin cari olduğunun ispat edilmesine mütevakıftır" şeklindeydi. İlgili tüzenlemede tüzel kişiler için adli yardım başvurusu kural olarak öngörülmemişti. Bu kuralın istinası müessesatı hayriye yani hayır kurumlarıydı. Bu düzenleme dikkate alındığında sadece hayır amaçlı hareket eden tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanabileceği sonucu ortaya çıkmaktaydı. Tüzel kişilerinin hayır kurumu olup olmadığı veya bu niteliği taşıyıp taşımadığı hâkim karar vermekte, bu konuda hâkime takdir yetkisi verilmişti. HMK'nın yürürlüğe girmesiyle tüzel kişilerden sadece kamuya yararlı derneklerin ve vakıfların yararlanacağı açıkça düzenlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 152-153; Taşkın, "Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerinin Geri Alınma Zamanı", s. 839; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 57.

⁴⁰ 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 27'nci maddesine göre, "Kamu yararına çalışan dernekler, Cumhurbaşkanlığı kararıyla tespit edilir". Bir derneğin kamu yararına çalışan derneklerden sayılması için aranan şartlar Dernekler Yönetmeliği'nin 49'uncu maddesinde düzenlenmiştir. Adı geçen düzenlemeye göre bir derneğin kamuya yararlı dernek sayılması için, "en az bir yıldan beri faaliyette bulunması, son bir yıl içindeki 200.000 Türk Lirasını geçen alım ve satım işlemlerinin rekabet koşullarına uygun yapılması, amacı ve gerçekleştirdiği faaliyetlerin, üyelerinin dışında yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümler üretecek ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak nitelikte olması, yıl içinde elde ettiği gelirin en az yarısının bu amaçla harcanması, sahip olduğu mal varlığının ve yıllık gelirinin tüzüğünde belirtilen amacı gerçekleştirecek düzeyde olması gerekir".

⁴¹ Kamuya yararlı vakıf statüsü elde etmek için, vergi muafiyeti statüsüne sahip olmak gerekir. Bu nedenle, kamuya yararlı vakıf statüsü aslında vergi muafiyeti statüsüdür. 4962 sayılı kanunun 20'nci maddesine göre, "Gelirlerinin en az üçte ikisini nev'i itibarıyla genel, katma ve özel bütçeli idarelerin bütçeleri içinde yer alan bir hizmetin veya hizmetlerin yerine getirilmesini amaç edinmek üzere kurulan vakıflara, Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınabilir". Bkz. Pekcanitez/Özeker/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2416.

⁴² "Davalı vekilinin adli yardım talebini içeren dilekçesi ve dosya kapsamındaki belge ve bilgiler birlikte değerlendirildiğinde; Adli yardımdan yararlanacak kişi-

kimi yazarlar bu durumu eleştirmektedir. Söz konusu eleştirilerde ödeme güçlüğü içindeki tüzel kişilerin adli yardımdan yararlandırılmamasının ve gerçek kişiler karşısında tüzel kişilere daha az bir huku-ki koruma öngörülmesinin herhangi bir meşru gerekçesi bulunmadığı ifade edilmektedir.⁴³

Özel hukuk tüzel kişilerinin de adil yargılanma hakkının süjesi olabildikleri gözetildiğinde bu kişilerin adli yardımdan yararlanamaması gerektiği gibi kategorik bir düşünce bu kişilerin mahkemeye erişim haklarının ihlaline sebebiyet verebilir. Nitekim AİHM yakın tarihli *Nalbant ve Diğerleri/Türkiye* kararında, ticaret şirketi niteliğindeki tüzel kişilerin adli yardım taleplerinin reddi hususunda yaptığı değerlendirmede bunların adli yardımdan yararlanmaları hususunda, somut olayın koşullarını gözetmeye imkân vermeyen genel bir yasağın AİHS ile bağdaşmadığını belirtmiştir.⁴⁴

Bu karardan kısa bir süre sonra, yakın tarihte Anayasa Mahkemesi de tüzel kişilerin adli yardımdan yararlandırılmaması dolayısıyla hak ihlali kararı vermiştir.⁴⁵ Mahkeme *Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve*

ler 6100 sayılı HMK'nın 334. maddesinde sayılmıştır. Anılan maddenin 1. bendine göre ancak gerçek kişiler, 2.bendine göre de ancak kamuya yararlı dernek ve vakıflar adli yardımdan yararlanabilir. Kamuya yararlı dernek ve vakıflar dışındaki tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanmaları mümkün değildir.

Davalılardan... ticaret...şirketi...olup Yasa gereği adli yardımdan yararlanması mümkün bulunmadığından adli yardım talebi yerinde görülmemekle reddine karar vermek gerekmiştir". (Yargıtay 3. H.D. T. 09.05.2017, E.2017/316, K. 2017/6802), www.lexpera.com.tr (08.10.2022).

⁴³ Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 355; Emel Hanağası, *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2016, s. 335; Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe*, s. 40.

⁴⁴ "Mahkeme, başvuran şirketler hakkında, yerel mahkemelerin muafiyet taleplerini yeterince detaylı bir değerlendirme yapmadan sadece iç hukukta ticari tüzel kişiliklere adli yardıma ilişkin bir hüküm bulunmadığına atıfta bulunarak reddettiklerini gözlemlemektedir. Diğer bir deyişle, yerel mahkemeler iç hukukta adli yardıma dair bir hükmün olmayışını, ticari amaçları olan bütün tüzel kişilere uygulanacak mahkeme harçlarından muafiyet konusunda ayırım gözetmeksizin bir kısıtlama olarak ele almışlardır. Fakat Mahkeme hâlihazırda mahkeme harçlarından muafiyete ilişkin genel bir yasağın Sözleşme'nin 6 § 1 maddesi yönünden bir sorun teşkil edeceğine hükmetmiştir". Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Nalbant ve Diğerleri/Türkiye Davası*, Başvuru No: 59914/16, T. 05.09.2022.

⁴⁵ Başvuruya konu gelişen olaylara göre: İnşaat işi ile istigal eden başvuru Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketinin inşa ettiği site, idare mahkemesinin revizyon nâzım imar planını iptal etmesine istinaden ilgili belediyeler-

Ticaret Anonim Şirketi kararında ticari şirketlerin bireysel durumları değerlendirilmeden sırf tüzel kişi olmaları nedeniyle adli yardım kurumundan yararlandırılmamasının bunların mahkemeye erişimini aşırı derecede güçleştirdiği hatta imkânsız hâle getirdiği gerekçesiyle Anayasa'nın 36'ncı maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴⁶ Mahkeme bu kararında, kanun koyucunun ticaret şirketlerini adli yardımdan yararlandırmak istemediğini ve bu konuya kategorik olarak yasaklama getirdiğini bununla birlikte kanun koyucunun adli yardımdan kimin yararlanabileceği ve bu kurumun koşullarına karar verme konusundaki takdir hakkı kullanırken kanun koyucunun anayasal ilkelere bağlı kalması gerektiğini vurgulamıştır.

Kararının devamında AYM, hak ve fiil ehliyetine sahip olan ve bu suretle kendi lehine haklar kendi aleyhine borçlar meydana getirebilme imkânı bulunan ve yargı mercileri önünde aktif ve pasif dava ehliyetine sahip olarak iddialarını dile getirme imkânı bulunan ticaret şirketlerinin yüksek miktardaki yargılama giderlerini ödemekten aciz olsalar dahi adli yardımdan faydalanamadığını ve bu durumdaki şirketlerin dava açmalarını kolaylaştırabilecek herhangi bir düzenleme ya da yargısal uygulamanın da olmadığı tespitinde bulunmuştur.

Mahkeme yukarıdaki tespitler çerçevesinde, kanuni düzenlemelerden kaynaklı olarak tüzel kişi ticari şirketlerin sırf tüzel kişi olması nedeniyle adli yardımdan kurumundan yararlanamamasının meşru bir amacının olmadığını ifade etmiştir. Mahkeme meşru amacı bulunmayan bu müdahalenin anılan durumdaki şirketlerin mahkemeye erişimini aşırı derecede zorlaştırdığı hatta olanaksız hale getirdiği so-

ce alınan kararlar üzerine yıkılmıştır. Yıkım işlemi sonrasında başvuru şirketi; fazlaya ilişkin talebi ve dava hakkı saklı kalmak kaydıyla maddi tazminat davası açmış, ardından bilirkişi raporu doğrultusunda maddi tazminat miktarını ıslah etmiş ve ıslah harcını ödeme gücü olmadığını belirterek adli yardım talebinde bulunmuştur. Mahkeme, bu talebi reddetmiş; bu karara yönelik itirazın incelemekle görevli mahkeme de 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 334'üncü maddesine göre özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanabileceğine ilişkin bir düzenleme bulunmadığını belirterek başvuru kişinin adli yardım talebinin kesin olarak reddine karar vermiştir.

⁴⁶ Anayasa Mahkemesi, Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Başvurusu, B. No: 2020/22192, T. 17.05.2023, R.G. Tarih ve Sayısı: 08.11.2023-32363, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> 16.11.2023.

nucuna da varmış ve başvuru ticaret şirketi üzerinde ağır bir külfete neden olan bu durumun onun mahkemeye erişim hakkına yönelik ölçüsüz bir müdahale sonucu doğurduğunu belirtmiştir.⁴⁷

Gerçekten de tüzel kişiler bakımından adli yardımdan yararlanma imkânının sadece kamuya yararlı olduğuna karar verilen dernek ve vakıflarla sınırlı tutulması izahı güç bir ayrımcılıktır. Bu çerçevede hukukun üstünlüğünün kabul edildiği hukuk devletlerinde kişilerin hukuki korunma taleplerini karşılamak, mahkemeye erişim ve savunma imkânları önündeki engelleri ortadan kaldırmak bir görevdir. Bu görev yerine getirilirken gerçek veya tüzel kişiler arasında haklı bir temelle dayanmayan ayırım yapılmaması gerekir. Bu eşitlik ilkesinin de bir gereğidir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu isabetli karar da dikkate alınarak, bu konuda bir yasal düzenleme yapılarak kanunun aradığı şartlar oluştuğu takdirde, gerçek kişiler gibi herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan ödeme güçlüğü içinde bulunan tüm tüzel kişilerin bu imkândan yararlanmasının sağlanması yerinde olacaktır.⁴⁸

Yabancı gerçek kişiler de karşılıklılık şartına bağlı olarak adli yardımdan yararlanabilirler (HMK m.334/3). Buna göre, yabancıların adli yardımdan yararlanabilmesi için kanunda aranan şartların yanı sıra kendi ülkelerinde Türk vatandaşlarının adli yardımdan yararlanabilmesi ve bu durumun ispatı gereklidir.⁴⁹

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi, Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Başvurusu, B. No: 2020/22192, T. 17.05.2023, R.G. Tarih ve Sayısı: 08.11.2023-32363, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> 16.11.2023.

⁴⁸ Nitekim Anayasa Mahkemesi de "Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Başvurusu" kararında, ihlalin kanundan kaynaklandığını tespit ederek benzeri ihlallerin oluşmasını önlemek amacıyla verilen hak ihlali kararının yasama organına bildirilmesine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Başvurusu, B. No: 2020/22192, T. 17.05.2023, R.G. Tarih ve Sayısı: 08.11.2023-32363, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> 16.11.2023.

⁴⁹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2417; Postacıoğlu/Altay, Medenî Usûl Hukuku Dersleri, s. 956; Ercan, Uygulamacılar İçin Medenî Usul Hukuku El Kitabı, s. 928. Doktrinde genel olarak kabul edilen görüş çerçevesinde, karşılıklılık şartının gerçekleşmesi durumunda yabancı kamuya yararlı dernek ve vakıflarında adli yardım hükümlerinden faydalanabileceği kabul edilmektedir. Bkz. Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2420; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 109-110; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 64; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 153, dpn.

Türkiye’de bulunan geçici hukuki koruma altındaki sığınmacıların veya mültecilerin adli yardım hizmetlerinden yararlanıp yararlanamayacağı hususunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye’nin de 1949 yılında onayladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne (İHEB) göre; hak arama özgürlüğü, mülteci ve sığınmacılar dâhil herkes için tanınmış bir haktır.⁵⁰ Mülteci ve sığınmacılara uluslararası mevzuatta tanınan bu hakları kullanabilmeleri için kendilerine gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu bağlamda, katıldığımız görüş çerçevesinde avukatlık ücretini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan mülteci ve sığınmacılara adli yardım hizmetlerinden yararlanma imkânının tanınması yerinde olacaktır.⁵¹

III. ADLİ YARDIM KOŞULLARI, USULÜ, KARARI VE SONUÇLARI

A. Adli Yardım Talebinde Bulunabilme Koşulları

Adli yardım talebinde bulunabilme koşulları HMK’nın 334’üncü maddesinin düzenlenmiştir. Adı geçen düzenlemeye göre gerçek kişiler bakımından adli yardımdan yararlanma koşulları *“kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin yargılama giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olma”* ve *“talebin açıkça dayanaktan yoksun olmamasıdır”*. Tüzel kişiler bakımından ise adli yardımdan yararlanabilecek olan kamuya yararlı dernekler ve vakıflar bakımından adli yardımdan yararlanma koşulları, *“yargılama giderlerini mali açıdan zor duruma düşmeden ödeyemeyecek durumda olma”* ve *“taleplerinde haklı görünmeleri”* halidir. Bu bağlamda adı geçen düzenlemeye göre adli yardım talebinde bulunabilmek için ekonomik anlamda yetersizlik, haklılık ve yabancılar için karşılıklılık koşulunun bulunması gerekmektedir.

Atalı/Ermenek/Erdoğan, Medenî Usûl Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, 2023, s. 694-695; Hanağası, Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği, s. 335.

⁵⁰ 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu adli yardım hizmetlerinden yararlanma hakkını teyit etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aslı Aras, “Mülteci ve Sığınmacıların Adalet Erişiminde Adli Yardım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2021): 43-54.

⁵¹ Aras, “Mülteci ve Sığınmacıların Adalet Erişiminde Adli Yardım”, s.43-44; Kılınç, Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım, s. 209.

B. Gerçek Kişiler Bakımından

1. Ekonomik Anlamda Yoksunluk Şartı

Gerçek kişiler bakımından adli yardımdan yararlanabilmek için bulunması gereken koşullardan ilki, talepte bulunan kişinin kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin yargılama ve takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olması halidir. Burada aranan koşulun sağlanmış sayılabilmesi için kişinin yoksul veya bir başka ifadeyle fakir olması ya da yardıma muhtaç olması yahut icra hukuku anlamında aciz durumunda olmasına gerek yoktur. Burada aranan koşul kişinin kendisinin ve ailesinin geçimini önemli derecede zora düşürmeden yargılama veya takip giderlerini ödeyememesi halidir. Dolayısıyla adli yardım talebinde bulunan kişinin sürekli bir geçim sıkıntısı içinde olmasına gerek yoktur⁵². Yargılama veya takip giderlerini ödemesi durumunda önemli ölçüde maddi sıkıntı içine düşebilecek kimseler adli yardımdan yararlanabilir.⁵³

Ekonomik anlamda yoksunluk şartının oluşup oluşmadığının tespitinde karar verecek olan yargı merci, öncelikle adli yardımın kapsamını dikkate almalı ve bu doğrultuda adli yardım talebinde bulunan kişinin ekonomik durumunu tespit etmelidir. Adli yardım talebinde bulunan kişi sadece yargılama harç ve giderlerinden muafiyet talep

⁵² Adli yardım koşullarının düzenlendiği HMK'nın 334'üncü maddesinin gerekçesi şu şekildedir: "Adli yardımdan yararlanabilme koşulları, yoksulluk ve haklılıktır. Yoksulluk, tamamen fakr-u zaruret içinde bulunmak şeklinde anlaşılmamalıdır. Kendisi ve ailesinin normal geçimini sağlayacak kadar mal ve haklara veya gelire sahip olan bir kişinin, açmak zorunda kaldığı bir dava veya kendisine karşı açılan bir dava sebebiyle yapmak zorunda kalacağı harcamaları, kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zora düşürmeksizin karşılama gücünden yoksun olan kişilerin de adli yardımdan yararlanmaları icap eder".

⁵³ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2417-2418; Pekcanitez/Atalay/Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 575; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1224; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 198-199; Faruk Erem, *Adli Yardım*, (İmran Öktem'e Armağan), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s. 117-118; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 61; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 154; Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım", s. 92; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.99.

edebileceği gibi sadece avukat yardımından yararlanmayı da talep edebilir. Bunun yanı sıra adli yardım talebinde bulunan kişi her iki yönden de adli yardım talebinde bulunabilir.⁵⁴ Ekonomik anlamda yoksunluk şartının oluşup oluşmadığının tespitinde başvuruda bulunan kişinin geliri, bu gelir kapsamında malvarlığı değerleri, malvarlığı değerleri karşılığı elde ettiği gelirleri, borçları ve sosyal durumu da dikkate alınmalıdır. Özetle ekonomik yoksunluk durumu tespit edilirken başvuran kişinin kendisinin ve ailesinin yaşam düzeyi ile ihtiyaçları dikkate alınarak tespit yapılmalı ve bu tespit doğrultusunda karar verilmelidir.⁵⁵

Bu aşamada bir hususa dikkat çekmekte fayda vardır. Adli yardım talebinde bulunan kişinin evi olabileceği gibi düzenli bir geliri de olabilir. Bunun yanı sıra adli yardım başvurusunda bulunan kişi kendisini avukat ile de temsil ettirebilir. Bu durum kişinin adli yardım talebinde bulunmasına ve bu talebin kabulüne engel olmamalıdır. Zira bir kişi açacağı bir dava yahut başlatacağı bir icra takibi nedeniyle yüklü miktarda harç veya yargılama giderleri ödemek durumunda kalabilir. Böyle bir durumda bu kişi bu giderleri olağan gelirleriyle ödemeyecek durumda ise, kişinin evini satması, evin parasıyla veya geçimini güçleştirecek miktarda borç alarak, aldığı borçla yargılama harç ve giderlerini ödemesi beklenemez.⁵⁶ Anayasa Mahkemesi de yakın zamanda bireysel başvuru sonucu vermiş olduğu *Atalay Yıldız* başvurusu çerçevesindeki hak ihlali kararında bu duruma dikkat çekmiştir. Mahkeme kararında başvuru aile konutu olarak kullandığı taşınmazın sahibi olmasının tek başına adli yardımdan yararlanmaya engel teşkil etmemesi gerektiği, bu çerçevede başka bir ifadeyle adli yardım talebinde bulunan kişinin adli yardım talebinin sırf taşınmaz maliki olması nedeniyle otomatik olarak reddedilmemesi gerektiği sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre; taşınmaz sahibi olmanın adli yardımdan yararlanmaya engel olduğu şeklindeki kategorik yaklaşım, adli yar-

⁵⁴ Çelik, “Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım”, s. 92.

⁵⁵ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2418-2419; Pekcanıtez/Atalay/Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 575; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1225; Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 154; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 199-200.

⁵⁶ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2418-2419; Çelik, “Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım”, s. 93.

dım talebinde bulunan kişilerin gerçek mali durumlarının nazara alınmasına engel olmaktadır.⁵⁷

Bunun yanı sıra adli yardım talebinde bulunan kişinin sırf kendisini avukatla temsil ettirmesi talebinin reddi gerekçesi olmamalıdır. Adli yardım talebi değerlendirilirken talepte bulunan kişinin gerçek ekonomik durumu göz önüne alınmalıdır.⁵⁸ Bu durum hukuk devleti olmanın gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira hukuk devletinde devlet, bireye onu geçim sıkıntısı içine düşürmeden mahkemeye erişim imkânı sağlamak durumundadır.⁵⁹

Küçükler adına velilerinin adli yardım talebinde bulunması durumunda, ekonomik anlamda yoksunluk şartı hem küçüklerin hem de velilerin şahsında gerçekleşmesi gerektiği kabul edilmektedir. Zira veli velayeti altındaki küçüğe bakma yükümlülüğü altındadır⁶⁰ (TMK m.327).⁶¹

Küçüğün (on sekiz yaşını doldurmamış çocuğun) üstün yararı, çocuk haklarına ilişkin uluslararası insan hakları düzenlemelerinin yaygınlaşmasıyla birlikte en çok korunmaya değer bir menfaat olarak kabul edilmektedir.⁶² Bedensel, zihinsel, iktisadi ve sosyal bakımdan dezavantajlı gruplar içinde yer aldığı kabul edilen küçüklerle alakalı her alanda çocuğun üstün yararı göz önüne alınmaktadır.⁶³

⁵⁷ Anayasa Mahkemesi, Atalay Yıldız Başvurusu, B. No: 2021/14356, T. 07.06.2023, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> 23.10.2023.

⁵⁸ Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım", s. 93.

⁵⁹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2419.

⁶⁰ Bunun yanı sıra velinin, küçüğün malvarlığı idare ve gözetim yükümlülüğü de bulunmaktadır (TMK m.352).

⁶¹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2418; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1226; Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım", s. 93. Vasi bakımından durum farklı olup, vasinin vesayeti altındaki kişi adına açılacak davada yargılama giderlerini karşılama yükümlülüğü bulunmadığından, adli yardımın değerlendirilmesinde sadece vesayet altında bulunan kişinin ekonomik durumu dikkate alınacaktır. Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe*, s.40.

⁶² Arslan, Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 604; Hazar Zeynep, "İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (2022), s. 647.

⁶³ Zeynep, "İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", s.647.

Küçükler, mahkemeye erişim hakkını yasal temsilcileri aracılığıyla kullanmaktadır. Bu hak kullanılırken yargılama harç ve giderlerinin küçük adına ödenmesi gerekmektedir. Yargılama harç ve giderlerinin ekonomik anlamda yoksunluk nedeniyle karşılanamaması durumunda ise adli yardım kurumu devreye girmekte, ancak bu durumda bile sağlanan muafiyet kural olarak geçici nitelik taşımaktadır. Hal böyle iken doğrudan küçüğün menfaatini ilgilendiren dava sonunda, davanın kaybedilmesi neticesinde yargılama harç ve giderlerinin ödenmesi gerekmektedir. Böyle bir ihtimalin varlığı küçüğün menfaatini korumaya yönelik davalarda küçüğün yasal temsilcisinin dava açmaktan kaçınmasına sebebiyet verebilir. Çocuğun üstün yararını ilgilendiren konularda mahkemeye erişim hakkının tereddütsüz kullanılması için bu riskin ortadan kaldırılması ve sırf çocuğun menfaatini korumaya yönelik olan davalarda adli yardım koşullarının sağlanması durumunda yargılama harç ve giderlerinden sürekli olarak muafiyet sağlanmasına yönelik yasal düzenleme yapılması yerinde olacaktır.

2. Talebin Açıkça Dayanaktan Yoksun Olmaması

Gerçek kişiler bakımından adil yardımdan yararlanabilmenin diğer koşulu ise, talebin açıkça dayanaktan yoksun olmamasıdır.⁶⁴ Bu koşulun gerçekleşmesi için kişinin iddia veya savunma ya da geçici hukuki koruma yahut takip talebi gibi diğer talepleri açıkça dayanaktan yoksun olmamalı veya bir başka ifadeyle mahkeme nezdinde ilk bakışta açıkça haksızlık kanaati oluşmamalıdır.⁶⁵

⁶⁴ HMUK'da haklılık şartı "haklı olduklarına dair delil gösterme" şeklinde yer almaktaydı. HMK'da ise haklılık şartı başta "haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmak kaydıyla" şeklinde düzenlenmiş, daha sonra bu şart "haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmaması" şeklinde değiştirilmiş, son olarak "taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması" biçiminde düzenlenerek son halini almıştır. Bkz. Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2021, s. 358; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 202.

Haklılık koşulunun zengin ile fakir arasında eşitsizliği devam ettirdiği; fakir kişinin haklı olduğu zaman, zengin olan kişinin ise haklı veya haksız olduğuna bakılmaksızın her zaman dava açma olanağına sahip olduğu dolayısıyla bu koşulun kaldırılması gerektiği yöndeki görüş için bkz. Yılmaz, "Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti", s. 219

⁶⁵ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2420; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1226.

Gerçek kişiler bakımından haklılık koşulunun düzenlendiği HMK'nın 334'üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan "haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmak" ibaresi 2013 yılında 6459 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle "taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması" şeklinde değiştirilmiştir. Değişiklik gerekçesinde AİHM'nin haklılık kriterinin aranmadığı bir sistemi tavsiye ettiği, haklılık ölçütü yerine dayanaktan yoksun olmama ölçütünün kabulüyle adli yardımın kapsamının genişletildiği vurgulanmaktadır. Değişiklikle AİHM kararlarına uyum sağlanması ve bu konuda olası ihlal kararlarının önüne geçilmesinin, adli yardımdan daha fazla kişinin yararlanmasının sağlanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.⁶⁶ Bu bağlamda haklılık ölçütü yerine taleplerin açıkça dayanaktan yoksun olması ölçütünün kabulü, davanın esası yönünden haklılık koşulunun esnetildiğini göstermektedir.

Taleplerin açıkça dayanaktan yoksun olmaması ibaresinden anlaşılması gereken adli yardım talebinde bulunan kişinin davanın esası bakımından ilk bakışta açıkça haksız olmadığına görülmesidir. Bir başka anlatımla adli yardım talebinde bulunan kişinin davanın esası bakımından talebinin temelsiz olmaması, davada haklı çıkma ihtimalinin varlığı yeterlidir. Böylece hâkimin sahip olduğu hukuk bilgisiyle ilk bakışta yaptığı inceleme neticesinde, onda davanın temelini oluşturan iddia veya savunma sebeplerinin ispat edilebileceği yönünde kanaat oluşmalıdır. Bu çerçevede talepte bulunan kişinin iddia veya savunmalarının başarılı olma ve bu çerçevede davayı kazanma ihtimalinin varlığı gerekli ve yeterlidir. Bu durumunda adli yardım talebinde bulunan kişinin talebinin açıkça dayanaktan yoksun olmadığına kabulü gerekir.

Taleplerin açıkça dayanaktan yoksun olmaması koşulu tespiti yapılırken kanunda öngörülenden farklı ispat koşulunun aranması bir başka deyişle haklılık koşulunun aranması hak kayıplarına neden olabilir. Bu nedenle talebi inceleyen hâkim asıl davanın esasını etkileyecek şekilde bir haklılık araştırmasına girmemelidir.⁶⁷ Hâkim talepte bulunanın kişinin ilk bakışta haksız olmadığına kanaat getiriyorsa talebi olumlu olarak karşılamalıdır.

⁶⁶ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 783; Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım", s. 93.

⁶⁷ Akbal, "Madeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s.155.

Hâkim karar verirken takdir hakkını adli yardım kurumunun amacına uygun kullanmalıdır. Ayrıca hâkim kanaatini açıklarken kanaatini adli yardım talebi ile sınırlı olarak açıklamalıdır.⁶⁸ Hâkimin kanaatini açıklarken adli yardım talebinin sınırlarını aşacak şekilde görüş bildirmesi, hâkimin reddine sebebiyet verebilir.⁶⁹

3. Yabancılar İçin Karşılıklılık Şartı

Yabancı gerçek kişilerin adli yardımdan yararlanabilmesi için ekonomik anlamda yetersizlik ve haklılık şartının yanı sıra karşılıklılık şartının da gerçekleşmiş olması gerekir.⁷⁰ Yabancı gerçek kişinin adli yardım talebinde bulunabilmesi için vatandaşı olduğu ülke ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında karşılıklılık işlemin varlığı gereklidir (HMK m334/3). Karşılıklılık işlemi, uluslararası sözleşmelerle veya yabancı kişinin vatandaşı olduğu ülkenin kanunları ya da fiili uygulamalara oluşabilir.⁷¹

Yabancı gerçek kişilerin karşılıklılık şartına bağlı olarak adli yardımdan yararlandırılması doktrinde haklı olarak eleştirilmektedir. Getirilen eleştirilerde bu durumun Anayasa ve AİHS kapsamında güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkının ihlaline neden olacağı ifade edilmektedir.⁷²

Anayasa Mahkemesi'nin yakın zamanda yayımlanan *Mohamma Saleem Pashto ve Nazi Saleem* kararında, yabancıların statü veya ödeme

⁶⁸ Kuru ve Aydın, *Medenî Usul Hukuku El Kitabı*, s.1633; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 203; Akbal, "Medenî Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 155.

⁶⁹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2420; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 204; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 85.

⁷⁰ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2420; Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, s. 5420; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 206; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 63; Akbal, "Medenî Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 152; Hanağası, *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, s. 333.

⁷¹ Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1226-1227; Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2421; Akbal, "Medenî Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 163; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 207; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

⁷² Atalı/Ermenek/Erdoğan, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 695; Hanağası, *Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, s. 335.

gücü gibi özel durumları dikkate alınmadan kategorik bir yaklaşımla, sırf karşılıklılık koşulunun sağlanmaması nedeniyle adli yardımdan yararlandırılmamasını mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak kabul etmiştir.⁷³

Adil yargılanma hakkı temel bir insan hakkıdır. Yabancılar için bu kişilerin kişisel durumunu dikkate almayan karşılıklılık şartının getirilmiş olması adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkına engel teşkil eder. Her ne kadar Anayasa'nın 16'ncı maddesinde *"Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir"* denilmiş ise de bu hüküm ödeme gücü olmasa bile üttün yabancıların adli yardım kurumunun kapsamı dışında bırakılması suretiyle adil yargılanma hakkından tamamen mahrum bırakılmaları sonucuna yol açacak şekilde yorumlanmamalıdır. Anayasa Mahkemesi'nin 20.10.2011 tarihli ve E.2011/54, K.2011/142 sayılı kararında belirtildiği üzere, yargılama giderlerinin mahkemeye erişim hakkını engellememesi için gereken kriterlerden birisi *"ödemeye gücü olmayanlar bakımından etkili adli yardım sisteminin olması"* dır. Yabancıların gerçekte ödeme gücüne sahip olup olmadığı dikkate alınmadan,

⁷³ Başvuruya konu gelişen olaylara göre: Türkiye'ye kaçak yollardan giriş yapan ve uluslararası koruma talebinde bulunarak Türkiye'de yaşamaya başlayan Afganistan İslam Cumhuriyeti vatandaşı olan Mohamma Salem Pashto ve Nazı Salem'in oğulları bıçaklı saldırı sonucu vefat etmiştir. Yaşanan bu olay üzerine başlattıkları hukuki süreçte başvurucular; adli yardım talebinde bulunmuş, bu talep Afganistan ile Türkiye arasında imzalanan bir adli yardım anlaşması bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. "... Başvuru konusu olayda Mahkeme başvurucuların kişisel ve ekonomik durumlarını dikkate almadan sırf mütekabiliyet şartı gerçekleşmediği için adli yardım talebinin reddine karar vermiştir. ...Bu itibarla somut davada müdahaleye esas teşkil eden kanunun lafzında geçen mütekabiliyet şartının mutlak kural olarak uygulanması dava açan yabancıların durumlarının değerlendirilmesine fırsat vermeden adli yardımdan yararlandırılmalarını engellemesi kanunun bizzatı kendisinden kaynaklanan ve anayasal güvencelerle çatışan bir uygulamaya neden olmaktadır. Öte yandan milletlerarası hukuka uygunluk denetimi kapsamında ilk olarak yabancıların adli yardımdan faydalanması konusunda yükümlülük getiren herhangi bir antlaşmaya taraf olunup olunmadığının tespit edilmesi gerektiği hâlde Mahkemece bu yönüyle herhangi bir araştırma yapılmamıştır. ...Dolayısıyla başvurucuların mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalenin milletlerarası hukuka uygunluk ve kanunilik ölçütleri yönünden yapılan değerlendirme sonucunda ihlale yol açtığı kanaatine varılmıştır". Anayasa Mahkemesi, Mohamma Salem Pashto ve Nazı Salem Başvurusu, B. No: 2019/26339, T. 17.05.2023, R.G. Tarih ve Sayısı: 08.11.2023-32363, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> 16.11.2023.

sırf karşılıklılık şartının sağlanmadığı gerekçesiyle başvurucunun ekonomik durumu nedeniyle, karşılanması mümkün olmayan yargılama harç ve giderlerini onun ödemesini beklemek -mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde mahkemeye erişimi kolaylaştıracak başkaca düzenleme olmadığı da dikkate alındığında- mahkemeye erişim hakkını oldukça güçleştirmekte hatta imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle yabancı gerçek kişilerin adli yardım taleplerinin, ekonomik anlamda yetersizlik ve haklılık şartını sağlaması durumunda karşılıklılık şartı aranmaksızın kabul edilebilmesine yönelik yasal düzenlemenin bir an önce yapılması yerinde olacaktır.⁷⁴

C. Tüzel Kişiler Bakımından

1. Ekonomik Anlamda Yoksunluk Şartı

Tüzel kişiler bir başka ifadeyle kamuya yararlı dernekler ve vakıflar bakımından adli yardımdan yararlanabilmek için bulunması gereken koşullardan ilki, talepte bulunan tüzel kişinin yargılama harç ve giderlerini mali açıdan zor duruma düşmeksizin kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda olma halidir.

Kamu yararlı dernek ve vakıflar adli yardım talebinde bulunurken yargılama harç ve giderlerinden muafiyet talep edebilecekleri gibi avukat yardımından yararlanmayı da birlikte veya ayrı ayrı talep edebilir.

Ekonomik anlamda yoksunluk şartının oluşup oluşmadığının tespitinde karar verecek olan yargı merci, öncelikle adli yardımın kapsamını dikkate almalıdır.⁷⁵ Zira adli yardım talebi sadece haçlardan muafiyet olabileceği gibi sadece ücretsiz avukat yardımından yararlanma ya da her iki yönden olabilir. Bunun yanı sıra adli yardım talebinde bulunan tüzel kişinin ekonomik durumunu tespit etmelidir. Bu tes-

⁷⁴ Anayasa Mahkemesi de “Mohamma Salem Pashto ve Nazı Salem Başvurusu” kararında, ihlalin kanundan kaynaklandığını tespit ederek benzeri ihlallerin oluşmasını önlemek amacıyla verilen hak ihlali kararının yasama organına bildirilmesine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi, Mohamma Salem Pashto ve Nazı Salem Başvurusu, B. No: 2019/26339, T. 17.05.2023, R.G. Tarih ve Sayısı: 08.11.2023-32363, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr> 16.11.2023.

⁷⁵ Çelik, “Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım”, s. 92.

pit yapılırken; kamuya yararlı dernek ve vakıfların gelirleri, borçları, harcamaları ve sürdürdükleri faaliyet göz önüne alınmalıdır.⁷⁶ Yapılan bu araştırmalar ve tespit neticesinde adli yardım talebinin kapsamı da dikkate alınarak karar verilmelidir.

2. Haklılık Şartı (Talepte Haklı Görünme)

Tüzel kişiler açısından adil yardımdan yararlanabilmenin diğer koşulu, taleplerinde haklı görünmeleridir. Gerçek kişiler açısından haklılık koşulu talebin açıkça dayanaktan yoksun olmaması hali iken tüzel kişiler açısından taleplerinde haklı görülme halidir. Bu nedenle tüzel kişiler açısından haklılık koşulunun gerçekleşmesi için kişinin iddia veya savunma ya da geçici hukuki koruma yahut takip talebi mahkeme nezdinde haklılık kanaati oluşmalıdır.⁷⁷ Bir başka ifadeyle talebin kabulü için talepte bulunanın davayı kazanma ihtimalinin davayı kaybetme ihtimalinden daha yüksek olduğu konusunda hâkimde bir kanaat oluşması gerekmektedir.⁷⁸

2013 yılında 6459 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle gerçek kişiler bakımından haklılık koşulu değiştirilerek "haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmak" ibaresi "taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması" şeklinde değiştirilmiştir. Bu düzenleme yapılırken tüzel kişiler açısından haklılık koşulu olan taleplerinde haklı görülme halinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu bağlamda haklılık koşulu bakımından gerçek kişiler ile tüzel kişiler arasında bariz olmamakla birlikte fark bulunmaktadır.⁷⁹ Gerçek kişiler açısından haklılık koşu-

⁷⁶ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2419; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, *Medenî Usul Hukuku*, s. 783-784; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1226; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 201; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 61; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 154-155.

⁷⁷ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2420; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1226.

⁷⁸ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2420; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1226; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, *Medenî Usul Hukuku*, s. 783; Erem, *Adli Yardım*, s. 118; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 203; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 62.

⁷⁹ Gerçek kişiler açısından aranan haklılık koşulu olan taleplerin açıkça dayanaktan yoksun olma hali ile tüzel kişiler açısından aranan haklı koşulu olan haklı oldukları yolunda kanaat uyandırma hali arasında bariz bir farkın olmadığı yönündeki görüş için bkz. Çelik, "Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım", s. 93.

nun oluşması için adli yardım talebinde bulunan kişinin davanın esas bakımından ilk bakışta açıkça haksız olmadığına anlaşılması gereklidir. Buna karşın tüzel kişiler açısından haklılık koşulunun oluşması için talebin esas bakımından mahkeme nezdinde haklılık kanaati oluşmalı, bir başka anlatımla adli yardım talebin kabulü için talepte bulunanın davayı kazanma ihtimalinin davayı kaybetme ihtimalinden daha yüksek olduğu konusunda hâkimde bir kanaat oluşmalıdır.

Kanaatimizce gerçek kişiler ve tüzel kişiler bakımından farklı haklılık koşullarının öngörülmesi isabetli değildir. Gerçek veya tüzel kişiler arasında haklı bir temele dayanmayan bir ayırım yapılmamalıdır. Bu nedenle bu konuda bir yasal düzenleme yapılarak tüzel kişiler açısından da haklılık koşulunun talebin açıkça dayanaktan yoksun olma hali şeklinde değiştirilmesi yerinde olacaktır.

D. Adli Yardım Usulü

1. Görevli ve Yetkili Mahkeme

Adli yardım talebi, asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeye iletilir (HMK m. 336/1). Adli yardım talebi yargılamadan önce istenecekse talep, asıl talep bakımından görevli ve yetkili mahkemeye, dava açıldıktan sonra talep edilecekse asıl davanın görüldüğü mahkemeye iletilir. Geçici hukuki koruma taleplerinde de aynı usul uygulanır (HMK m. 336/1; m. 390⁸⁰; m. 401).⁸¹ Yani geçici hukuki koruma taleplerinde adli yardım talebi dava açılmadan önce istenecekse esas hakkında görevli ve yetkili mahkemeden, dava açıldıktan sonra talep edilecekse asıl davanın görüldüğü mahkemeden talep edilir. Bu bakımdan adli yardım talebinin davanın devamı esnasında istenmesi mümkündür.⁸² Kanun yollarına başvuru esnasında adli yardım talebi,

⁸⁰ HMK'nın 390'ıncı maddesi "ihtiyati tedbir, dava açılmadan önce, esas hakkında görevli ve yetkili olan mahkemeden; dava açıldıktan sonra ise ancak asıl davanın görüldüğü mahkemeden talep edilir" şeklindedir.

⁸¹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2423; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1227; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

⁸² Postacıoğlu/Altay, *Medenî Usûl Hukuku Dersleri*, s. 957; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1227; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

istinaf başvurusunda Bölge Adliye Mahkemesine, temyiz başvurusunda ise Yargıtay'a yapılır (HMK m. 336/3). İcra ve iflas takiplerinde ise adli yardım talebi takibin yapılacağı yerdeki icra mahkemesinden istenir (HMK m. 336/1).

Adli yardım talebi için HMK'da belirtilen yetki kesin yetkidir. Bu nedenle adli yardım talebiyle ilgili yetki sözleşmesi yapılması mümkün değildir.⁸³ Ancak asıl talebe ilişkin yetki sözleşmesi yapılmışsa, yapılan bu yetki sözleşmesi adli yardım talebi bakımından da etki doğuracaktır.⁸⁴

Doktrinde yer alan bir görüşe göre, görevli olmayan mahkeme tarafından verilen adli yardım kararından sonra yargılama başlar ve mahkeme yargılama esnasında görevsizlik kararı verirse, önceden verilen adli yardım kararı görevli mahkemede geçerliliğini korumaz.⁸⁵ Buna karşın katıldığımız görüş çerçevesinde her ne kadar görevsiz mahkeme tarafından verilen kararlar ve yapılan işlemler görevli mahkemede geçerliliğini korumasa da usul ekonomisi açısından bu işlemin yeniden incelenmesinde yarar yoksa görevli mahkemenin gerçekleşen işlemi geçerli olarak kabul etmesi gerekir. Buna karşın dava açılmadan önce görevsiz mahkemeden adli yardım kararı alınmış, sonrasında asıl dava görevli mahkemede açılmışsa adli yardım kararının geçerli olmasının kabulü gerekir. Zira bu durumda açılmış ve görevsizlik kararı verilmesi nedeniyle süren bir dava bulunmamaktadır.⁸⁶

2. Talep ve İnceleme Usulü

Adli yardım talebi yargılamanın yapılacağı mahkemenin yargılama usulüne uygun olarak gerçekleştirilir (HMK m. 336/1). HMK'da adli yardım talebinin şekli açıkça düzenlenmemiştir.⁸⁷ Ancak adli yardım talebinin yazılı olarak yapılması gerektiği kabul edilmektedir.⁸⁸

⁸³ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2423; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 152.

⁸⁴ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2423.

⁸⁵ Erem, *Adli Yardım*, s. 119.

⁸⁶ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2422-2423; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 212-213.

⁸⁷ HMUK'da adli yardım talebinin davanın açılacağı mahkemeye yazılı veya sözlü olarak yapılabileceği düzenlenmişti.

⁸⁸ Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 220; L. Şanal Görgün/Levent

Adli yardım talebinde bulunan kişi, dava açmadan önce talepte bulunuyorsa, hangi dava veya iş için adli yardım talebinde bulunduğunu açık ve somut biçimde ortaya koymalı, iddiasının özetini ve iddiasının dayanağı delilleri mahkemeye sunmalıdır (HMK m. 336/2).⁸⁹ Adli yardım talebinde bulunan kişi adli yardımı hangi dava veya iş için talep ettiğini bildirmezse veya iddiasının özetini iddiasının dayanağı delilleri sunmazsa; mahkeme, adli yardım talebini başkaca bir inceleme yapmaksızın dosya üzerinden usulden reddedecektir.⁹⁰

Bunun yanı sıra adli yardım talebinde bulunan kişi, ekonomik açıdan yoksun olduğunu gösteren belgeleri de mahkemeye sunmalıdır (HMK m. 336/2). Zira adli yardımın ekonomik yoksunluk şartının gerçekleşip gerçekleşmediği bu belgelerin incelenmesi sonucunda ortaya çıkacaktır.⁹¹

Adli yardım talebine ilişkin evrak, her türlü harç ve vergiden muafır (HMK m. 336/4). Adli yardım talebi reddedilse dahi muaf olunan harç ve vergiler talepte bulunandan tahsil edilmez.⁹² Zira adli yardım talebindeki harç ve vergi muafiyeti geçici değil sürekli bir muafiyettir.⁹³

Kanunda adli yardım talebinin hangi süre kesitinde talep edileceği hususunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle yargılamanın devamı süresinde adli yardım talebinde bulunulabilir. Zira HMK'da kanun yolları başvurusu sırasında da adli yardım talebinde

Börü/Mehmet Kodakoğlu, *Medenî Usûl Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2023, s. 716.

⁸⁹ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2423; Postacıoğlu/Altay, *Medenî Usûl Hukuku Dersleri*, s. 958; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1227; Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe*, s. 54.

⁹⁰ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2423-2424; Atalay, "Medenî Usûl Hukukunda Adli Yardım", s. 70-71; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 217-218.

⁹¹ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2424; Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1227.

⁹² Uygulamada adli yardım incelemesinde gerekli yargılama giderleri, incelemeyi yapan mahkeme tarafından Adalet Bakanlığı suçüstü ödeneğinden karşılanmaktadır. Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 223.

⁹³ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2424; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 223; Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe*, s.60.

bulunulabileceği açıkça düzenlenmiştir (HMK m. 336/3). Dolayısıyla adli yardım talebi yargılamanın devamı süresince talep edilebilir.⁹⁴

İlk derece mahkemesinde adli yardım kararı verilmişse, kanun yollarında adli yardım talep etmeye gerek yoktur. Zira adli yardım kararı hükmün kesinleşmesine kadar devam etmektedir.⁹⁵

Dava açılmadan önce adli yardım kararı alındığı durumlarda asıl davanın ne kadar süre içinde açılması gerektiği hususunda kanunda açıklık bulunmamaktadır. Bu durumda asıl davanın makul süre içinde açılması gerekmektedir.⁹⁶ Zaman içinde adli yardım şartlarında değişiklik olabileceği dikkate alındığında, makul süre somut olaya göre hâkim tarafından takdir edilmelidir. Davanın adli yardım kararı verdikten uzunca bir süre sonra açıldığı ve bu süre zarfında adli yardım koşullarının değiştiği yönünde hâkimde kanaat oluşması durumunda, davanın açıldığı tarihte adli yardım koşullarının devam edip etmediği hususunda hâkim tarafından resen inceleme yapılarak gerekirse adli yardım kararının geri alınması da mümkündür.⁹⁷

Adli yardım talebinde mahkemenin yapacağı inceleme, hukuki niteliği itibariyle çekişmesiz yargı işidir. Adli yardım talep eden kişi bir hakkın tanınmasını veya bir hak ihlalinin sonlandırılması ya da bir edimin yerine getirilmesi talep etmemektedir. Adli yardım talep eden kişi hak arama yoluna dava açmanın ekonomik külfetinden geçici olarak muafiyet elde ederek erişmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle adli yardım talebi diğer çekişmesiz işlerde olduğu gibi subjektif hak ve uyumsuzluk yokluğu nedeniyle çekişmesiz yargı işidir.⁹⁸ Çekişmesiz yargı işi olan adli yardım kararı maddi anlamda kesin hüküm teşkil etmez. Adli yardım talebi reddedilen kişi, sonradan ortaya çıkan yeni duruma

⁹⁴ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2424.

⁹⁵ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2426; Kuru ve Aydın, *Medenî Usul Hukuku El Kitabı*, s. 1633.

⁹⁶ Akbal'a göre dava açılmadan önce adli yardım kararı alındığı durumlarda asıl davanın tabi olduğu hak düşürücü veya zamanaşımı süresi içinde açılmazdır. Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 166.

⁹⁷ Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri", s. 41.

⁹⁸ Tanriver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1227-1228; Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2411; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 162; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 216; Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe*, s. 54.

dayanarak yeniden adli yardım talebinde bulunabilir.⁹⁹ Adli yardım kararının kesin hüküm teşkil etmemesinin bir diğer sonucu ise, adli yardım kararının kaldırılabilmesidir. Hâkim adli yardım koşullarında bir değişiklik olup olmadığını resen inceleyebilir. Adli yardım kararı ile asıl davanın açılması esnasında geçen süre içinde adli yardım şartlarında bir değişiklik olması durumunda, hâkim adli yardım kararını kaldırabilir.¹⁰⁰ Dolayısıyla yasal düzenleme gereğince, adli yardımdan yararlanan kişinin mali durumu hakkında kasten veya ağır kusuru sonucu yanlış bilgi verdiğinin ortaya çıkması veya sonradan mali durumunun yeteri derecede iyileştiğinin anlaşılması durumunda adli yardım kararının kaldırılması söz konusu olacaktır (HMK m. 338).¹⁰¹

Çekişmesiz yargı işlerinde inceleme basit yargılama usulüyle yapılır. Ayrıca çekişmesiz yargı işlerinde kendiliğinden araştırma ilkesi geçerlidir. Adli yardım incelemesi çekişmesiz yargı işi olduğundan basit yargılama usulü ve kendiliğinden araştırma ilkesi işlerlik kazacaktır.¹⁰² Adli yardım talebi üzerine mahkeme duruşma yapmaksızın da karar verebilir. Ancak talep edilmesi durumunda inceleme duruşmalı olarak gerçekleştirilir (HMK m.337/1).

Mahkeme adli yardım talebinde bulunan kişinin, kanunda düzenlenen adli yardımdan yararlanma koşullarını sağlayıp sağlamadığını belirleyecektir. Kanunda öngörülen adli yardım koşullarından ilki talepte bulunan ilginin ekonomik anlamda yoksun olduğunun tespitidir. Talepte bulunan kişi bu konuda mahkemeyi ikna etme yükümlüğü altındadır. Zira ekonomik anlamda yoksunluğun ispatında aranan ispat yaklaşık ispat olmayıp, tam ispattır.¹⁰³ Burada kendiliğinden araştırma ilkesi gereğince mahkeme talepte bulunan ilgilinin mali durumu hakkında resen araştırma da yapabilecektir.¹⁰⁴

⁹⁹ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s.2429; Görğün/Börü/Kodakoğlu, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 717; Atalay, “Adli Yardım ve Etkileri”, s.41.

¹⁰⁰ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2429.

¹⁰¹ Pekcanıtez/Atalay/Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 580.

¹⁰² Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2424; Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 162

¹⁰³ Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1228; Kılınç, *Medenî Usul Hukukunda Adli Yardım*, s. 224.

¹⁰⁴ Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1228.

Gerçek kişiler bakımından haklılık durumunun ispatında yaklaşık ispat yeterlidir. Kanunda bu durum “*açıkça dayanaktan yoksun olmama*” olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda talepte bulunan kişinin asıl yargılamada ileri sürdüğü iddiaların veya savunmaların açıkça dayanaktan yoksun olmadığı konusunda hâkimde yaklaşık bir kanaat oluşturması yeterlidir. Zira talepte bulunan ilginin iddialarının veya savunmalarının açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığı yargılama neticesinde ortaya çıkacaktır.¹⁰⁵ Tüzel kişiler bakımından ise haklılık koşulunun gerçekleşmesi için kişinin iddia veya savunmasında mahkeme nezdinde haklılık kanaati oluşmalıdır. Bu bağlamda talepte bulunanın davayı kazanma ihtimalinin davayı kaybetme ihtimalinden daha yüksek olduğu konusunda hâkimde bir kanaat oluşması gerekmektedir.

Yabancı gerçek kişilerin adli yardım talebinde bulunması durumunda yukarıdaki koşullara ilave olarak kanunda aranan karşılılık koşulunun da oluşup oluşmadığı mahkemenin resen araştırması sonucunda ortaya çıkacaktır.¹⁰⁶

E. Adli Yardım Kararı ve Sonuçları

Adli yardım talebi asıl davanın açılması esnasında talep edilmişse, mahkeme¹⁰⁷ öncelikle adli yardım talebini inceleyerek bu konuda karar verir. Talebin kabulü durumunda, yargılama giderleri olan ve peşin alınması gereken harç ve giderler alınmadan yargılamaya devam edilir. Adli yardım talebinin reddi durumunda, mahkeme harç ve giderlerin mahkeme veznesine yatırılması için adli yardım talep eden kişiye süre verir. Harç ve giderlerin verilen süre içinde yatırılması durumunda yargılamaya devam edilir. Yatırılmaması durumunda mahkemece dosyanın işlemiden kaldırılmasına karar verilir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 1228; Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2426. Ekonomik anlamda yoksunluk için aranması gereken ispatın yaklaşık ispat, haklılık koşulu için aranması gereken ispatın ise tam ispat olduğu yönündeki görüş için bkz. Ruhi, Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe, s. 61.

¹⁰⁶ Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 1228.

¹⁰⁷ İnceleme HMK’nın 371. maddesinde düzenlenen usule uygun olarak gerçekleşmelidir.

¹⁰⁸ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2425; Akbal, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, s. 159.

Adli yardım talebi ister asıl davanın açılmasından önce ister yargılama esnasında talep edilmiş olsun, talebin reddi durumunda karara itiraz edilebilir.¹⁰⁹ HMK’da yer alan düzenlemeye göre, “adli yardım talebinin reddine ilişkin kararlara karşı, tebliğinden itibaren bir hafta içinde kararı veren mahkemeye dilekçe vermek suretiyle itiraz edilebilir. Kararına itiraz edilen mahkeme, itirazı incelemesi için dosyayı o yerde adli yardım talebi yapılan hukuk mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde adli yardım talebi yapılan hukuk mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde ise aynı işlere bakmakla görevli en yakın mahkemeye gönderir. İtiraz incelemesi neticesinde verilen karar kesindir” (HMK m. 371/2). Kanunda bahsedilen kesinlik, maddi anlamda değil şekli anlamda kesinliktir. Zira adli yardım talebi çekişmesiz yargı işidir. Nitekim HMK’da yer alan düzenleme çerçevesinde, “adli yardım talebi reddedilirse, ödeme gücünde sonradan gerçekleşen ciddi bir azalmaya dayanılarak tekrar talepte bulunulabilir” (HMK m. 337/2). Dolayısıyla adli yardım talebinin reddi durumunda, bu kararın maddi anlamda kesin karar olmaması nedeniyle talepte bulunan ilgili ödeme gücünde sonradan gerçekleşen ciddi azalmayı gerekçe göstererek yeniden adli yardım talebinde bulunabilir. Adli yardım taleplerinin reddine ilişkin kararlarda sunulan bilgi ve belgelerin kabul edilmeme sebebi açıkça belirtilmelidir (HMK m.337/1).

Adli yardım kararı hüküm kesinleşinceye kadar devam eder (HMK m.335/3). Ancak dava açıldıktan sonra adli yardım talebinde bulunulması durumunda, adli yardım kapsamına daha önceden yapılmış yargılama giderleri dahil olmaz (HMK m.337/3)¹¹⁰. Bir başka ifadeyle adli yardım kararı verildiği anda hüküm ve sonuç doğurur, karardan önce yapılan giderler adli yardım kapsamında yer almaz. Ancak karardan önce yapılması gerektiğine karar verilmiş olmakla birlikte ödemesi henüz yapılmamış olan giderlerin de adli yardım kapsamına dâhil

¹⁰⁹ Adli yardım talebinin reddi kararı Anayasa’nın 141’inci maddesi gereği gerekçeli olmalıdır. Dolayısıyla mahkemeye sunulan bilgi ve belgelerin kabul edilmeme nedeni, mahkeme kararında açıkça ifade edilmelidir (HMK m. 337/1). Bkz. Ejder Yılmaz, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şehri, Ankara: Yetkin Yayınları, 2013, s. 1472.

¹¹⁰ Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 1229; Atalay, “Adli Yardım ve Etkileri, s.44.

edilmesi yerinde olur.¹¹¹ Zira adli yardım talebinde bulunan kişinin ihtiyacı mahkeme kararı ile tespit edilmiştir. Adli yardımın amacının gerçekleşmesi ve kendisinden beklenen etkinin sağlanması için karar tarihinde henüz ödemesi gerçekleşmemiş harç ve giderlerin de adli yardım kapsamına dâhil edilmesi yerinde olacaktır.

Asıl davanın açılmasından önce adli yardım kararının alınması durumunda; adli yardım kararı ile asıl davanın açılması arasında geçen sürede asıl dava için zamanaşımı süresi dolmuş ise, adli yardım kararı kendiliğinden sona ermez. Zira zamanaşımı defi niteliğindedir ve mahkemece resen dikkate alınamaz, ancak karşı tarafça ileri sürülebilir. Dolayısıyla karşı tarafça zamanaşımı definin ileri sürülmesi durumunda dava reddedileceğinden adli yardım kararının etkileri de sona erecektir. Buna karşın karşı tarafça zamanaşımı definin ileri sürülmemesi durumunda adli yardım kararının etkileri devam edecektir. Adli yardım kararı ile asıl davanın açılması arasında geçen sürede hak düşürücü sürenin dolması durumunda ise mahkemece bu durum resen dikkate alınarak asıl dava reddedilecektir. Dolayısıyla adli yardım kararının etkileri sona erecek ve adli yardımdan yararlanan kişi muaf tutulduğu yargılama harç ve giderlerini ödemek durumunda kalacaktır.¹¹²

Adli yardım kararı kişiye özgü olup, sadece talepte bulunan kişi için sonuç doğurur. Dolayısıyla adli yardım kararı talepte bulunan kişinin mirasçıları veya cüzi halefleri ya da davaya katılan ferî müdahil bakımından herhangi bir sonuç doğurmaz¹¹³. Bunun yanı sıra adli yardım kararı kişiye özgü verildiğinden, verilen karar ihtiyari veya mecburi dava arkadaşları bakımından da sonuç doğurmayacaktır.¹¹⁴ Ayrıca adli yardım kararı hangi dava veya takip ya da iş için verilmişse; o dava, takip veya iş için sonuç doğurur.¹¹⁵

¹¹¹ Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri, s.44-45.

¹¹² Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 166; Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri, s.41-42.

¹¹³ Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 1229; Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2430; Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", s. 166; Görgün/Börü/Kodakoglu, Medenî Usûl Hukuku, s. 717-718; Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri, s.42.

¹¹⁴ Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri, s.47.

¹¹⁵ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, Medenî Usûl Hukuku, s. 2430; Tanrıver, Medenî Usûl Hukuku, s. 1229.

Adli yardım kapsamında sağlanan muafiyet ve kolaylıklar HMK'nın 335/1'inci maddesinde düzenlenmiştir. İlgili düzenleme göre adli yardım kararıyla ilgiliye aşağıdaki hususlarda kolaylıklar sağlanır:

- a) Yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet.
- b) Yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet.
- c) Dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi.
- ç) Davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini.

Aynı sıfat ve düzeydeki mahkemelerde görülen ancak ayrı ayrı açılan ve aralarında bağlantı bulunan davaların birleştirilmeleri suretiyle birlikte görülmeleri mümkündür. Taraflardan birinin adli yardımdan yararlandığı bir davanın bir başka davayla birleşmesi durumunda, adli yardım kararının yararlanan kişi bakımından birleşen davada da geçerli olması mümkündür. Zira adli yardımdan yararlanan kişinin ekonomik anlamda yoksunluk şartı varlığını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra davalar arasında bağlantı olması bir başka ifadeyle davaların aynı veya birbiriyle benzer sebeplerden doğması veya biri hakkında verilecek hükmün diğerini etkileyecek nitelikte olması nedeniyle haklılık veya talebin açıkça dayanaktan yoksun olmama halinin her iki dava yönünden örtüşmesi de olasıdır. Birlikte açılmış davaların ayrılması durumunda ise adli yardım kararı davaların her biri bakımından ayrılma kararı verilirken adli yardım kararı verilmesi için gerekli olan şartların muhafaza edilmesi durumunda geçerliliğini korumalıdır. Bunun yanı sıra adli yardım kararı sonrasında işleminden kaldırılan ve süresi içinde yenilenen dosya için de adli yardım koşullarının devam etmesi durumunda adli yardım kararı geçerliliğini muhafaza edecektir.¹¹⁶

Adli yardım kapsamında talepte bulunan ilgiliye sağlanan muafiyet, geçici muafiyettir. Bu çerçevede adli yardım talebi kabul edilen

¹¹⁶ Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri, s.45; Ruhi, Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstinabe, s. 63.

ilgilinin peşin ödenmesi gereken yargılama ve takip giderleri ertelenir, bazı giderler devlet tarafından avans olarak karşılanır ve gerektiğinde ücreti sonradan ödenmek üzere talepte bulunan ilgiliye avukat tayin edilir. Bu kapsamda sağlanan geçici muafiyet hükmün kesinleşmesine kadar devam eder.¹¹⁷ Adli yardımdan faydalanan ilgili, yargılama ve takip giderleri için teminat gösterilmesi gereken durumlarda yatırmaması gereken teminatları göstermekten muaf tutulur. Ayrıca ilgi davada ıslah ve talep arttırımı ile dava konusunun miktarını arttırsa bu sebeple ortaya çıkan harç ve giderler ile adli yardımdan yararlanan ilgili yargılama sonunda verilen kararın icrası aşamasında ortaya çıkan harç ve giderlerden de muaf olur.¹¹⁸

Adli yardım kararı kapsamında her durumda ücreti sonradan verilmek üzere avukat yardımından yararlanma kararı yer almaz. Bu konuda mahkeme ayrıca ve açıkça karar vermek durumundadır. Mahkeme adli yardım talebinden bulunan ilgilinin ücreti sonradan verilmek üzere avukat yardımından yararlanmasına karar verirse, o yerde bulunan barodan avukat görevlendirilmesi talep eder. Bu talep üzerine ilgili baro avukat görevlendirmekle yükümlüdür.¹¹⁹ Adli yardım kapsamında avukat görevlendirilmesi durumunda, avukatın adli yardım talebinde bulunan ilgilinin vekili olabilmesi için ilgili tarafından usulüne uygun olarak vekâletname verilmesi ve bu vekâletnamenin mahkemeye sunulması gerekir.¹²⁰

Adli yardımdan yararlanan tarafın yargılama sonunda haklı çıkması ve davanın lehine sonuçlanması durumunda, adli yardım kararıyla ertelenen yargılama giderleri ile devletçe ödenen avanslar davada haksız çıkan taraftan tahsil olunur. Adli yardımdan faydalanan kişinin davada haksız çıkması durumunda ise, adli yardım kararıyla ertele-

¹¹⁷ Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1230; Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2431-2432; Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, s. 5426-5428; Ercan, *Uygulamacılar İçin Medeni Usul Hukuku El Kitabı*, s. 932.

¹¹⁸ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2431; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

¹¹⁹ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2431-2432; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 784-785; Atalay, "Adli Yardım ve Etkileri", s.44.

¹²⁰ Bilge Umar, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014, s. 962.

nen yargılama giderleri ile devletçe ödenen avanslar, hükmün kesinleşmesiyle adli yardımda faydalanan ilgiliden tahsil olunur (HMK m.337/1).¹²¹ Adli yardımdan yararlanan kişinin geçici muafiyet sağlanan harç ve giderleri ödemesi durumunda ekonomik zorluk çekeceği yönünde mahkemede kanı oluştursa, sosyal devlet anlayışı gereğince mahkeme ilgilinin yargılama giderlerini en çok bir yıl içinde aylık eşit taksitler hâlinde ödenmesine karar verebilir (HMK m.333/1). Geçici muafiyet sağlanan harç ve giderlerin tahsili aşamasında, adli yardımdan yararlanan ilginin ciddi bir ekonomik mağduriyetin oluşacağı açıkça anlaşılırsa mahkeme harç ve giderlerin tamamen veya kısmen ödenmemesine ve ilgilinin bu ödemeden muaf tutulmasına karar verebilir (HMK m.339/2). Adli yardımdan faydalanan ilgiliye mahkemenin talebi üzerine baro tarafından atanan avukatın ücreti, yargılama gideri olarak hazineden ödenir (HMK m.340).¹²²

Harç ve giderlerin adli yardımdan yararlanan ilgiliden tahsili aşamasında; ilgilinin yargılama konusu harç ve giderleri ödemesi durumunda ekonomik zorluk çekeceği yönünde mahkemede kanı oluşması durumunda ödemelerin taksitle yapılması, ciddi bir ekonomik mağduriyetin oluşacağı hususunun açıkça anlaşılması durumunda ise ilgilinin kısmen ve tamamen ödemeden muaf tutulması, sosyal devlet anlayışına uygun olduğu gibi adli yardım kurumunun getiriliş amacına da uygun bir düzenlemedir.¹²³

IV. AVUKATLIK KANUNU'NDA ADLİ YARDIM

Adli yardıma ilişkin düzenlemeler HMK'da yer alan düzenlemelerden ibaret değildir. Avukatlık Kanunu'nda da avukatlara bakan yönü itibarı ile adli yardım kurumu düzenlenmiştir.¹²⁴ Avukatlık

¹²¹ Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1230; Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2432; Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, s. 5428; Ercan, *Uygulamacılar İçin Medenî Usul Hukuku El Kitabı*, s. 932; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

¹²² Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 1230; Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

¹²³ Atalay, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım", s.100.

¹²⁴ Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, s. 5428; Özlem Çelik, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türk Hukukunda Medenî Hak ve Yükümlü-

Kanunu'nda yer alan adli yardıma ilişkin düzenlemeler HMK'da yer alan düzenlemelerin tamamlayıcısı niteliğinde olup adli yardım kurumunu yeniden ve tamamıyla düzenlememektedir.¹²⁵ Adli yardıma ilişkin düzenlemeler Avukatlık Kanunu'nun 176 ila 181'inci maddeleri arasında, sadece avukatlık hizmetiyle sınırlı olarak düzenlemiştir.¹²⁶

Avukatlık Kanunu'nda yer alan düzenlemelerin amacı avukatlık ücreti ve yargılama giderlerini ödeme imkânı olmayan kişilerin avukat yardımından yararlanmasını sağlamaktır. Bu imkân sayesinde mali yetersizlik içinde olan kişiler adil yargılanma hakkı çerçevesinde avukat yardımından yararlanmaktadırlar.¹²⁷ Adli yardımdan beklenen yararın tam olarak sağlanması için, maddi imkânlardan yoksun kişilerin avukat yardımından yararlanmasının da sağlanması gereklidir.¹²⁸

Adli yardım hizmeti, baro yönetim kurullarınca avukatlar arasından oluşturulan ve baro merkezlerinde yer alan adli yardım bürosu tarafından yürütülür (Av. K. m.177/1). Baro yönetim kurulu, baro merkezi dışında avukat sayısı beşten fazla olan her yargı çevresinde de bir avukatı adli yardım bürosu temsilcisi olarak görevlendirebilir. Bir ilde birden fazla baro bulunması durumunda, her bir baro tarafından adli yardım bürosu oluşturulur. Yargı makamlarının talebi üzerine yapılacak görevlendirmeler, Türkiye Barolar Birliği tarafından oluşturulan elektronik bilişim sistemi üzerinden o ildeki avukatlar arasında eşitlik

lülklerle İlişkin Davalarda Ücretsiz Avukat Yardımından Faydalanma Hakkı", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24 (2020), s. 315.

¹²⁵ Pekcanitez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2433; Çelik, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türk Hukukunda Medeni Hak ve Yükümlülüklerle İlişkin Davalarda Ücretsiz Avukat Yardımından Faydalanma Hakkı", s. 315; Nihan Esenal, "Yabancıların Adli Yardımdan Yararlanması ve Âdil Yargılanma Hakkı", s. 180; Ruhi, *Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım*, Tebligat ve İstinabe, s. 89.

¹²⁶ Adli yardım talebiyle avukat ataması iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlk ihtimalde avukat ataması, adli yardım talebinin iletildiği mahkeme kararı ile gerçekleşmektedir. Mahkemenin bu yönde karar verilmesi durumunda, adli yardım bürosu avukat atamasını gerçekleştirmek zorundadır. İkinci ihtimalde ise adli yardım talebi doğrudan baro adli yardım bürosuna yapılmakta, adli yardım bürosu gerekli bilgi ve belgeler aracılığıyla yapılan başvuruyu kabul ederse, büro tarafından avukat atamasını gerçekleştirmektedir. Bkz. Aydın, "Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış", s. 2119.

¹²⁷ Atalı/Ermenek/Erdoğan, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 693.

¹²⁸ Oğuz Atalay, "Avukatlık Kanunu'nda Adli Yardım", *Manisa BD*, 23(1987), s. 2.

gözetilerek gerçekleştirilir (Av. K. m.177/2). Adli yardım bürosu ve adli yardım temsilcileri, baro yönetim kurulunun gözetimi altında çalışırlar (Av. K. m.177/1).

Adli yardım bürosu, HMK'nın 335'inci maddesinin birinci fıkrasının ç bendi uyarınca avukat temin edilmesine karar verilen kişiler için avukat atamasını gerçekleştirir. Bunun yanı sıra adli yardım talebi için doğrudan baroya başvurulabilir¹²⁹. Bu durumda adli yardım bürosu kendisine adli yardım talebi ile başvuran kişinin mahkemeden adli yardım kararı alması gerekli işlemleri yapar. Bunun yanı sıra adli yardım bürosu maddi imkânlardan yoksun ilgiliye doğrudan bir avukat tayin edilmesine karar verebilir. Bu durumda gerçekleşecek olan adli yardım ilginin avukat yardımından yararlanmasından ibarettir (Av. K. m. 178-179).¹³⁰

Arabuluculuk, bir uyuşmazlığın taraflarının iradi başvurusu sonucu arabulucu adı verilen tarafsız ve güvenilir üçüncü kişinin katılımıyla üzerinde anlaşılan yöntem veya usulle yapılan gizli görüşmelerle taraflar arasındaki ihtilafı her iki tarafın ortak menfaatlerini esas alarak sona erdirmeye süreci olarak ifade edilebilir¹³¹. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun (HUAK) 13'üncü maddesinin üçüncü fıkrasında, arabuluculuk ücretini karşılamak için adli yardıma başvurulabileceği ve HMK'nın adli yardıma ilişkin hükümlerinin kıyasen uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği uyarınca, arabuluculuk sürecinde tarafların avukatlık hizmeti bakımından adli yardımdan yararlanabilmesi hususunda Avukatlık

¹²⁹ Adli yardım istemi, adli yardım bürosuna veya temsilcilerine yapılır. İstek sahibi, isteminde haklı olduğunu gösterdiği delillerle kanıtlamak zorundadır (Av. K. m.178/1). Adli yardım isteminin kabulü halinde; büro gerekli işlemleri yapmak üzere bir veya birkaç avukatı görevlendirir (Av. K. m.179/1). Yardım isteminin reddi halinde, ilgisi yazı veya sözle baro başkanına başvurulabilir. Baro başkanının bu konuda vereceği karar kesindir (Av. K. m.178/2).

¹³⁰ Pekcanıtez/Özekes/Akkan/Taş Korkmaz, *Medenî Usûl Hukuku*, s. 2433; Çakın, *Adalet Erişim*, s. 202.

¹³¹ Ömer Ekmekçi/Muhammet Özekes/Murat Atalı/Vural Seven, *Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s.17; Hakan Üstüntaş, "Dava Şartı Olarak Arabuluculuk", *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020, S.6; Burcu Melekoğlu Keser, *Arabuluculuk ve Zorunlu Arabuluculuk*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019, s.13.

Kanunu'nun 176 ilâ 181 inci maddeleri kıyasen uygulanacağı düzenleme altına alınmıştır. Kural olarak ihtiyari olarak yürütülen arabuluculuk çözüm yöntemi bazı uyuşmazlıklar bakımından dava şartı kapsamındadır. Dava açılmadan önce tüketilmesi gereken dava şartı arabuluculuk kapsamında yer alan uyuşmazlıklar iş hukukundan kaynaklı uyuşmazlıklar, ticari uyuşmazlıklar ve tüketici uyuşmazlıklarıdır. 01.09.2023 tarihinden itibaren ise kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar, taşınır ve taşınmazları paylaşılması ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, komşu hakkından kaynaklanan uyuşmazlıklar, Kat Mülkiyeti Kanunu'ndan kaynaklı uyuşmazlıklar¹³² ile 05.09.2023 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere tarımsal satış sözleşmesinden kaynaklı uyuşmazlıklar¹³³ da dava şartı arabuluculuk kapsamına dâhil edilmiştir.

SONUÇ

Günümüzde bir davanın veya takibin başlatılması ya da takip edilmesi kişiler açısından azımsanmayacak kadar ciddi bir ekonomik külfete mal olmaktadır. Mahkemeye başvururken ödenen harç ve giderlerin yanı sıra avukat yardımından yararlanılması durumunda ödenen vekâlet ücreti de hesaba katıldığında maliyetler oldukça artmaktadır. Bu durum bilhassa ekonomik imkanlardan yoksun kişilerin mahkemeye erişimine engel teşkil etmektedir. Bu engellerin aşılmasını sağlayan kurum adli yardım kurumudur.

Kişilerin mahkemeye erişim hakkı önündeki engellerin kaldırılması adil yargılanma hakkı, eşitlik ve sosyal hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir. Bu çalışmada, sosyal hukuk devletinin ve eşitlik ilkesinin gereği olarak karşıma çıkan, adil yargılanma hakkı kapsamında yer

¹³² 7445 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la yapılan değişiklikle, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'na "bazı uyuşmazlıklarda dava şartı olarak arabuluculuk" başlığıyla eklenen 18/B maddesi uyarınca sayılan uyuşmazlıklar 01.09.2023 tarihinden itibaren dava şartı kapsamına alınmıştır.

¹³³ 5 Nisan 2023 tarihinde yayımlanan 7442 sayılı Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 13'üncü maddesinde gerçekleşen değişiklikle, yayım tarihinden altı ay sonra tarımsal üretim sözleşmesinden doğan davalarda arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak düzenlenmiştir.

alan mahkemeye erişim hakkı kapsamında ihdas edilen adli yardım kurumuna dair sorunlara ilişkin bazı tespitler yapılmış ve bunlar hakkında çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Bu makalede hukuk muhakemesinde adli yardım kurumu ile ilgili tespit edilen sorunlar ve bu kurumun etkinliğinin arttırılması için getirilen çözüm önerileri kısaca şöyle özetlenebilir:

Yargılama harç ve masrafları nedeniyle günümüzde bir davanın açılması veya takip edilmesi oldukça masraflı olabilmektedir. Adli yardım kurumu sayesinde maddi imkânlardan yoksun kişiler yargılama sonuna kadar mahkeme harç ve masraflarını ödemekten muaf tutulmaktadır. Bunun yanı sıra dava açmak isteyen veya kendisine karşı açılmış olan davada savunma yapmak isteyen kişiler, maddi imkânlardan yoksun iseler avukat yardımından mahrum kalabilir. Bu durum ise kişilerin davalarda kendileri etkin şekilde savunmalarına engel teşkil eder. Zira hukuk bilgisi hiç veya yeterince olamayan kişiler davada kendilerini etkin şekilde savunamazlar. Ayrıca davanın tarafı olmanın vermiş olduğu subjektif bakış açısı, heyecan veya stres tarafın kendini etkin savunmasına engel teşkil edecektir. Etkin savunma olanaklarını sağlamak ve oluşabilecek sakıncaları gidermek amacıyla adli yardım kurumu, kanunda öngörülen şartları sağlayan kişilere ücretsiz avukat yardımdan yararlanma imkânı sunmaktadır.

HMK'da yer alan düzenleme incelendiğinde tüzel kişilerin adli yardımdan yararlanması hususunda kanun koyucunun bir sınırlama getirdiği görülmektedir. Adı geçen düzenlemeye göre tüzel kişilerde sadece kamu yararlı dernekler ve vakıflar adli yardımdan yararlanabilirler (HMK m.334/2). İlgili düzenleme çerçevesinde kanunda öngörülen şartlar gerçekleştiği takdirde sadece kamuya yararlı dernekler ve vakıflar adli yardım talebinde bulunabilirler. Katıldığımız görüşler çerçevesinde bu durum eleştirilmekte; getirilen eleştirilerde, ödeme gücüğü içindeki tüzel kişilerin adli yardımdan yararlandırılmamasının ve gerçek kişiler karşısında tüzel kişilere daha az bir hukuki korumanın öngörülmesinin herhangi bir meşru gerekçesi bulunmadığı ifade edilmektedir.

Özel hukuk tüzel kişilerinin de adil yargılanma hakkının süjesi olabildikleri gözetildiğinde bu kişilerin adli yardımdan yararlanamaması gerektiği gibi kategorik bir düşünce bu kişilerin mahkemeye eri-

şim haklarının ihlaline sebebiyet verebilir. Nitekim AİHM yakın tarihli *Nalbant ve Diğerleri/Türkiye* kararında, ticaret şirketi niteliğindeki tüzel kişilerin adli yardım taleplerinin reddi hususunda yaptığı değerlendirmede bunların adli yardımdan yararlanmaları hususunda, somut olayın koşullarını gözetmeye imkân vermeyen genel bir yasağın AİHS ile bağdaşmadığını belirtmiştir. Bu karardan kısa bir süre sonra, yakın tarihte Anayasa Mahkemesi de tüzel kişilerin adli yardımdan yararlandırılmaması dolayısıyla hak ihlali kararı vermiştir. Mahkeme *Kemtaş Tekstil İnşaat Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi* kararında ticari şirketlerin bireysel durumları değerlendirilmeden sırf tüzel kişi olmaları nedeniyle adli yardım kurumundan yararlandırılmamasının bunların mahkemeye erişimini aşırı derecede güçleştirdiği hatta imkânsız hâle getirdiği gerekçesiyle Anayasa'nın 36'ncı maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme yaptığı tespitler çerçevesinde, kanuni düzenlemeden kaynaklı olarak tüzel kişi ticari şirketlerin sırf tüzel kişi olması nedeniyle adli yardımdan kurumundan yararlanamamasının meşru bir amacının olmadığını ifade etmiştir. Mahkeme meşru amacı bulunmayan bu müdahalenin anılan durumdaki şirketlerin mahkemeye erişimini aşırı derecede zorlaştırdığı hatta olanaksız hale getirdiği sonucuna da varmış ve başvuru ticaret şirketi üzerinde ağır bir külfete neden olan bu durumun onun mahkemeye erişim hakkına yönelik ölçüsüz bir müdahale sonucu doğurduğunu belirtmiştir.

Hukukun üstünlüğünün kabul edildiği hukuk devletlerinde kişilerin hukuki korunma taleplerini karşılamak, mahkemeye erişim ve savunma imkânları önündeki engelleri ortadan kaldırmak bir görevdir. Bu görev yerine getirilirken gerçek veya tüzel kişiler arasında haklı bir temele dayanmayan ayırım yapılmaması gerekir. Bu eşitlik ilkesinin de bir gereğidir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu isabetli karar da dikkate alınarak, bu konuda bir yasal düzenleme yapılarak kanunun aradığı şartlar oluştuğu takdirde, gerçek kişiler gibi herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan ödeme güclüğü içinde bulunan tüm tüzel kişilerin bu imkândan yararlanmasının sağlanması yerinde olacaktır.

Türkiye'de bulunan geçici hukuki koruma altındaki sığınmacıların veya mültecilerin adli yardım hizmetlerinden yararlanıp yararlanamayacağı hususunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye'nin

de 1949 yılında onayladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne (İHEB) göre; hak arama özgürlüğü, mülteci ve sığınmacılar dâhil herkes için tanınmış bir haktır. Mülteci ve sığınmacılara uluslararası mevzuatta tanınan bu hakları kullanabilmeleri için kendilerine gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu bağlamda, avukatlık ücretini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayan mülteci ve sığınmacılara adli yardım hizmetlerinden yararlanma imkânının tanınması yerinde olacaktır.

Gerçek kişiler bakımından adli yardımdan yararlanabilmek için bulunması gereken koşullardan ilki, talepte bulunan kişinin kendisinin ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin yargılama ve takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olması halidir. Ekonomik anlamda yoksunluk şartının oluşup oluşmadığının tespitinde karar verecek olan yargı merci, öncelikle adli yardımın kapsamını dikkate almalı ve bu doğrultuda adli yardım talebinde bulunan kişinin ekonomik durumunu tespit etmelidir. Adli yardım talebinde bulunan kişi sadece yargılama harç ve giderlerinden muafiyet talep edebileceği gibi sadece avukat yardımından yararlanmayı da talep edebilir. Bunun yanı sıra adli yardım talebinde bulunan kişi her iki yönden de adli yardım talebinde bulunabilir. Ekonomik anlamda yoksunluk şartının oluşup oluşmadığının tespitinde başvurunun kapsamı, başvuruda bulunan kişinin geliri, bu gelir kapsamında malvarlığı değerleri, malvarlığı değerleri karşılığı elde ettiği gelirleri, borçları ve sosyal durumu da dikkate alınmalıdır. Adli yardım talebinde bulunan kişinin evi olabileceği gibi düzenli bir geliri de olabilir. Bunun yanı sıra adli yardım talebinde bulunan kişinin sırf kendisini avukatla temsil ettirmesi talebinin reddi gerekçesi olmamalıdır.

Adli yardım talebi değerlendirilirken talepte bulunan kişinin gerçek ekonomik durumu göz önüne alınmalı, zira bir kişi açacağı bir dava yahut başlatacağı bir icra takibi nedeniyle yüklü miktarda harç veya yargılama giderleri ödemek durumunda kalabilir. Böyle bir durumda bu kişi bu giderleri olağan gelirleriyle ödemeyecek durumda ise, kişinin evini satması, evin parasıyla veya geçimini güçleştirecek miktarda borç alarak, aldığı borçla yargılama harç ve giderlerini ödemesi beklenemez. Anayasa Mahkemesi de yakın zamanda bireysel başvuru sonucu vermiş olduğu *Atalay Yıldız* başvurusu çerçevesindeki hak ihlali kararında bu duruma dikkat çekmiştir. Mahkeme kararında

başvurucunun aile konutu olarak kullandığı taşınmazın sahibi olmasının tek başına adli yardımdan yararlanmaya engel teşkil etmemesi gerektiği, bu çerçevede başka bir ifadeyle adli yardım talebinde bulunan kişinin adli yardım talebinin sırf taşınmaz maliki olması nedeniyle otomatik olarak reddedilmemesi gerektiği sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre; taşınmaz sahibi olmanın adli yardımdan yararlanmaya engel olduğu şeklindeki kategorik yaklaşım, adli yardım talebinde bulunan kişilerin gerçek mali durumlarının nazara alınmasına engel olmaktadır.

Küçüğün (on sekiz yaşını doldurmamış çocuğun) üstün yararı, çocuk haklarına ilişkin uluslararası insan hakları düzenlemelerinin yaygınlaşmasıyla birlikte en çok korunmaya değer bir menfaat olarak kabul edilmektedir. Bedensel, zihinsel, iktisadi ve sosyal bakımdan dezavantajlı gruplar içinde yer aldığı kabul edilen küçüklerle alakalı her alanda çocuğun üstün yararı göz önüne alınmaktadır. Küçükler, mahkemeye erişim hakkını yasal temsilcileri aracılığıyla kullanmaktadır. Bu hak kullanılırken yargılama harç ve giderlerinin küçük adına ödenmesi gerekmektedir. Yargılama harç ve giderlerinin ekonomik anlamda yoksunluk nedeniyle karşılanamaması durumunda ise adli yardım kurumu devreye girmekte, ancak bu durumda bile sağlanan muafiyet kural olarak geçici nitelik taşımaktadır. Hal böyle iken doğrudan küçüğün menfaatini ilgilendiren dava sonunda, davanın kaybedilmesi neticesinde yargılama harç ve giderlerinin ödenmesi gerekmektedir. Böyle bir ihtimalin varlığı küçüğün menfaatini korumaya yönelik davalarda küçüğün yasal temsilcisinin dava açmaktan kaçınmasına sebebiyet verebilir. Çocuğun üstün yararını ilgilendiren konularda mahkemeye erişim hakkının tereddütsüz kullanılması için bu riskin ortadan kaldırılması ve sırf çocuğun menfaatini korumaya yönelik olan davalarda adli yardım koşullarının sağlanması durumunda yargılama harç ve giderlerinden sürekli olarak muafiyet sağlanmasına yönelik yasal düzenleme yapılması yerinde olacaktır.

Gerçek kişiler bakımından adil yardımdan yararlanabilmenin diğer koşulu ise, talebin açıkça dayanaktan yoksun olmamasıdır. Gerçek kişiler bakımından haklılık koşulunun düzenlendiği HMK'nın 334'üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan "haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmak" ibaresi 2013 yılında 6459 sayılı kanunla yapılan değişiklikle "taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması"

şeklinde değiştirilmiştir. Değişiklik gerekçesinde AİHM'nin haklılık kriterinin aranmadığı bir sistemi tavsiye ettiği, haklılık ölçütü yerine dayanaktan yoksun olmama ölçütünün kabulüyle adli yardımın kapsamının genişletildiği vurgulanmaktadır. Değişiklikle AİHM kararlarına uyum sağlanması ve bu konuda olası ihlal kararlarının önüne geçilmesinin, adli yardımdan daha fazla kişinin yararlanmasının sağlanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Taleplerin açıkça dayanaktan yoksun olmaması ibaresinden anlaşılması gereken adli yardım talebinde bulunan kişinin davanın esası bakımından ilk bakışta açıkça haksız olmadığına görülmesidir. Bir başka anlatımla adli yardım talebinde bulunan kişinin davanın esası bakımından talebinin temelsiz olmaması, davada haklı çıkma ihtimalinin varlığı yeterlidir. Böylece hâkimin sahip olduğu hukuk bilgisiyle ilk bakışta yaptığı inceleme neticesinde, onda davanın temelini oluşturan iddia veya savunma sebeplerinin ispat edilebileceği yönünde kanaat oluşmalıdır. Bu çerçevede talepte bulunan kişinin iddia veya savunmalarının başarılı olma ve bu çerçevede davayı kazanma ihtimalinin varlığı gerekli ve yeterlidir. Bu durumunda adli yardım talebinde bulunan kişinin talebinin açıkça dayanaktan yoksun olmadığına kabulü gerekir.

Yabancı gerçek kişilerin adli yardımdan yararlanabilmesi için ekonomik anlamda yetersizlik ve açıkça dayanaktan yoksun olmama şartının yanı sıra karşılıklılık şartının da gerçekleşmiş olması gerekir. Yabancı gerçek kişinin adli yardım talebinde bulunabilmesi için vatandaş olduğu ülke ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında karşılıklılık işlemin varlığı gereklidir (HMK m334/3). Karşılıklılık işlemi, uluslararası sözleşmelerle veya yabancı kişinin vatandaşı olduğu ülkenin kanunları ya da fiili uygulamalara oluşabilir.

Yabancı gerçek kişilerin karşılıklılık şartına bağlı olarak adli yardımdan yararlandırılması doktrinde haklı olarak eleştirilmektedir. Getirilen eleştirilerde bu durumun Anayasa ve AİHS kapsamında güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkının ihlaline neden olacağı ifade edilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin yakın zamanda yayımlanan *Mohamma Salem Pash-to* ve *Nazi Salem* kararında, yabancıların statü veya ödeme gücü gibi özel durumları dikkate alınmadan kategorik bir yaklaşımla, sırf karşılıklılık koşulunun sağlanmaması nedeniyle adli yardımdan yararlandırılmamasını mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak kabul etmiştir.

Adil yargılanma hakkı temel bir insan hakkıdır. Yabancılar için bu kişilerin kişisel durumunu dikkate almayan karşılıklılık şartının getirilmiş olması adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkına engel teşkil eder. Her ne kadar Anayasa'nın 16'ncı maddesinde *"Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir."* denilmiş ise de bu hüküm ödeme gücü olmasa bileütün yabancıların adli yardım kurumunun kapsamı dışında bırakılması suretiyle adil yargılanma hakkından tamamen mahrum bırakılmaları sonucuna yol açacak şekilde yorumlanmamalıdır. Anayasa Mahkemesi'nin 20.10.2011 tarihli ve E.2011/54, K.2011/142 sayılı kararında belirtildiği üzere, yargılama giderlerinin mahkemeye erişim hakkını engellememesi için gereken kriterlerden birisi *"ödemeye gücü olmayanlar bakımından etkili adli yardım sisteminin olması"* dır. Yabancıların gerçekte ödeme gücüne sahip olup olmadığı dikkate alınmadan, sırf karşılıklılık şartının sağlanmadığı gerekçesiyle başvurusunun ekonomik durumu nedeniyle, karşılanması mümkün olmayan yargılama harç ve giderlerini onun ödemesini beklemek -mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde mahkemeye erişimi kolaylaştıracak başkaca düzenleme olmadığı da dikkate alındığında- mahkemeye erişim hakkını oldukça güçleştirmekte hatta imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle yabancı gerçek kişilerin adli yardım taleplerinin, ekonomik anlamda yetersizlik ve haklılık şartını sağlaması durumunda karşılıklılık şartı aranmaksızın kabul edilebilmesine yönelik yasal düzenlemenin bir an önce yapılması yerinde olacaktır.

Tüzel kişiler bir başka ifadeyle kamuya yararlı dernekler ve vakıflar bakımından adli yardımdan yararlanabilmek için bulunması gereken koşullardan ilki, talepte bulunan tüzel kişinin yargılama harç ve giderlerini mali açıdan zor duruma düşmeksizin kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda olma halidir. Kamu yararlı dernek ve vakıflar adli yardım talebinde bulunurken yargılama harç ve giderlerinden muafiyet talep edebilecekleri gibi avukat yardımından yararlanmayı da birlikte veya ayrı ayrı talep edebilir. Bu tespit yapılırken; adli yardımın kapsamı, kamuya yararlı dernek ve vakıfların gelirleri, borçları, harcamaları ve sürdürdükleri faaliyet göz önüne alınmalıdır.

Tüzel kişiler açısından adil yardımdan yararlanabilmenin diğer koşulu, taleplerinde haklı görünmeleridir. Gerçek kişiler açısından haklılık koşulu talebin açıkça dayanaktan yoksun olmaması hali iken

tüzel kişiler açısından taleplerinde haklı görülme halidir. Bu nedenle tüzel kişiler açısından haklılık koşulun gerçekleşmesi için kişinin iddia veya savunma ya da geçici hukuki koruma yahut takip talebi mahkeme nezdinde haklılık kanaati oluşmalıdır. 2013 yılında 6459 sayılı Kanun’la yapılan değişiklikle gerçek kişiler bakımından haklılık koşulu değiştirilerek “haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmak” ibaresi “taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması” şeklinde değiştirilmiştir. Bu düzenleme yapılırken tüzel kişiler açısından haklılık koşulu olan taleplerinde haklı görülme halinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu bağlamda haklılık koşulu bakımından gerçek kişiler ile tüzel kişiler arasında bariz olmamakla birlikte fark bulunmaktadır. Gerçek kişiler açısından haklılık koşulunun oluşması için adli yardım talebinde bulunan kişinin davanın esası bakımından ilk bakışta açıkça haksız olmadığının anlaşılması gereklidir. Buna karşın tüzel kişiler açısından haklılık koşulunun oluşması için talebin esası bakımından mahkeme nezdinde haklılık kanaati oluşmalı, bir başka anlatımla adli yardım talebin kabulü için talepte bulunanın davayı kazanma ihtimalinin davayı kaybetme ihtimalinden daha yüksek olduğu konusunda hâkimde bir kanaat oluşmalıdır. Kanaatimizce gerçek kişiler ve tüzel kişiler bakımından farklı haklılık koşullarının öngörülmesi isabetli değildir. Gerçek veya tüzel kişiler arasında haklı bir temele dayanmayan bir ayırım yapılmamalıdır. Bu nedenle bu konuda bir yasal düzenleme yapılarak tüzel kişiler açısından da haklılık koşulunun talebin açıkça dayanaktan yoksun olmama hali şeklinde değiştirilmesi yerinde olacaktır.

Gerçek kişiler bakımından haklılık durumunun ispatında yaklaşık ispat yeterlidir. Kanunda bu durum “açıkça dayanaktan yoksun olmama” olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda talepte bulunan kişinin asıl yargılamada ileri sürdüğü iddiaların veya savunmaların açıkça dayanaktan yoksun olmadığı konusunda hâkimde yaklaşık bir kanaat oluşturması yeterlidir. Zira talepte bulunan ilginin iddialarının veya savunmalarının açıkça dayanaktan yoksun olup olmadığı yargılama neticesinde ortaya çıkacaktır. Tüzel kişiler bakımından ise haklılık koşulun gerçekleşmesi için kişinin iddia veya savunmasında mahkeme nezdinde haklılık kanaati oluşmalıdır. Bu bağlamda talepte bulunanın davayı kazanma ihtimalinin davayı kaybetme ihtimalinden daha yüksek olduğu konusunda hâkimde bir kanaat oluşması gerekmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

- Keser Burcu Melekoğlu, Arabuluculuk ve Zorunlu Arabuluculuk, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Elveriş İdil, der., Türkiye’de Adli Yardım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Ruhi Ahmet Cemal, Milletlerarası Usul Hukukunda Adli Yardım, Tebligat ve İstina-be, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Çakın Akın, Adalet Erişim, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Atalay Esra, “Yargısal Temel Haklar”, Şükrü Postacıoğlu’na Armağan Dön. Ser. Yayınları, İzmir 1997, s. 437-454.
- Arslan Ramazan/Yılmaz Ejder/Taşpınar Ayvaz Sema/Hanağası Emel, Medenî Usul Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 2022.
- Atalı Murat/ Ermenek İbrahim/Erdoğan Ersin, Medenî Usûl Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.
- Budak Ali Cem/Karaaslan Varol, Medenî Usul Hukuku, *İstanbul: Filiz Kitapevi, 2021.*
- Ekmekçi Ömer/ Özekes Muhammet/ Atalı Murat/Seven Vural, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- Ercan İsmail, Uygulamacılar İçin Medeni Usul Hukuku El Kitabı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Erem Faruk, Adli Yardım, (İmran Öktem’e Armağan), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.
- L. Şanal/Börü Levent/Kodakoğlu Mehmet, Medenî Usûl Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2023.
- Hanağası Emel, Medenî Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği, Ankara: Yetkin Yayınları, 2016.
- Kılınç Ayşe, Medeni Usul Hukukunda Adli Yardım, Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.
- Kuru Baki/Aydın Burak, Medenî Usul Hukuku El Kitabı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2021.
- Kuru Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, İstanbul: Beta Basım Yayım, 6. Baskı, Cilt I, 2001.
- Özbek Mustafa Serdar, Hukuk Yargılama Usûlünde Gider Avansı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2018.
- Pekcanitez Hakan/Özekes Muhammet/Akkan Mine/Taş Korkmaz Hülya, Medenî Usûl Hukuku, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Cilt III, 2017.
- Pekcanitez Hakan/Atalay Oğuz/Özekes Muhammet, Medenî Usûl Hukuku, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023.
- Postacıoğlu İlhan E./Altay Sümer, Medenî Usûl Hukuku Dersleri, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2020.
- Tanrıver Suha, Medenî Usûl Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, Cilt I, 2024.
- Umar Bilge, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Ankara: Yetkin Yayınevi, 2014.
- Yılmaz Ejder, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şehri, Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.

Makale ve Kitap içi Bölümler

- Oğuz Atalay, “Adli Yardım ve Etkileri, *İzmir Barosu Dergisi*, 1 (1988): 40-47.
- Atalay Oğuz, “Avukatlık Kanunu’nda Adli Yardım”, *Manisa BD*, 23 (1987): 2-9.
- Atalay Oğuz, “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı’nda Avukatla Temsil Zorunluluğu ve Adli Yardım”, *Hukuk Perspektifleri Dergisi*, 8 (2006): 97-100.
- Akbal Mehmet, “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 93 (2011): 147-173.
- Akyol Aslan Leyla, “Adli Yardım Kurumunun Arabuluculukta Uygulanması- (HUAK m. 13/3)”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2018): 79-134.
- Aras Aslı, “Mülteci ve Sığınmacıların Adalete Erişiminde Adli Yardım”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2021): 43-54.
- Arslanalp Celal Osman, “Adli Yardım”, *İzmir Barosu Dergisi*, 2 (1988): 32-43.
- Aydın Muammer, “Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 5 (2007): 2117-2125.
- Çelik Abdullah, “Bireysel Başvuru Kapsamında Adli Yardım”, Bireysel Başvuru İncelemeleri-1 içinde, Edt. Musa Sağlam, Serdar Gülenler, Recep Kaplan, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2013.
- Çelik Özlem, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türk Hukukunda Medeni Hak ve Yükümlülüklerle İlişkin Davalarda Ücretsiz Avukat Yardımından Faydalanma Hakkı”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24 (2020): 285-327.
- Esendal Nihan, “Yabancıların Adli Yardımdan Yararlanması ve Âdil Yargılanma Hakkı”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 3/31(2009): 179-194.
- Hazar Zeynep, “İnsan Hakları Çatışmalarının Çözümlemesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesinin İşlevi: Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (2022): 647-684.
- Kılınç Ayşe, “Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2011): 1-10.
- Köksal Mustafa, “Adli Yardım (Müzaheretli Adliye) Kurumunun İdari Yargıdaki Uygulanması”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 4/40 (2009): 97-112.
- Tanrıver Suha, “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 53 (2004): 191-215.
- Taşkın Alim, “Adli Yardımın İşlevi ve Yardım Giderlerinin Geri Alınma Zamanı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3 (1999): 831-854.
- Taşkın Alim, “Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2 (2000): 413-436.
- Yaşar İmmihan, “Adli Yardım Uygulanması”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 80/5 (2006): 2007-2026.
- Yılmaz Ejder, “Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2 (1984): 200- 224.

Diğer Kaynaklar

Atalay Oğuz, “Medenî Usûl Hukukunda Adlî Yardım”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1986.

Üstüntaş Hakan, “Dava Şartı Olarak Arabuluculuk”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.